

10 YILA YAKLAŞAN GEÇİCİ KORUMADA GEÇİCİLİĞİN SONU VE KALICI ÇÖZÜMLER

Dr. Gökçe ARIKAN*

Öz

Türk yabancılar hukukunda 28.04.2011 tarihinden itibaren kitlesel olarak sınırlarımıza gelenlerin başlangıçta geçici oldukları ve geri dönecekleri düşüncesiyle bir süre sınırı öngörülmezsizin uygulanan ve 10 yıla yaklaşan geçici koruma, uluslararası korumaya alternatif haline gelmiştir. Oysa geçici korumanın uzun sürmesi durumunda kalıcı çözümlerin uygulaması gerekir. Geçici korunanlara yönelik gönüllü geri dönüş, üçüncü ülkeye yerleştirme ve yerel entegrasyon kalıcı çözümlerinin incelendiği çalışmamızda kalıcı çözümlerinin birleşiminden oluşan bir program izlenilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmaktadır. Kalıcı çözümlerden gönüllü geri dönüş ve üçüncü ülkeye yerleştirme sınırlı sayıda geçici korunan için uygulanabilir olduğundan, Türkiye açısından yerel entegrasyon kalıcı çözümüne ağırlık verilmesi gerekmektedir. Yerel entegrasyon bağlamında öncelikle geçici koruma uygulamasına son verilerek, uluslararası koruma statülerine geçiş imkânını sağlanmalı ve nihayetinde vatandaşlık verilmesi imkânı değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler

Geçici Koruma • Kalıcı Çözümler • Gönüllü Geri Dönüş • Yeniden Yerleştirme
• Vatandaşlık

* Dr., Avukat, İstanbul, Türkiye | Dr., Lawyer, Istanbul, Turkey.

✉ gokce.arikan@gmail.com • ORCID 0000-0002-0883-1795

🔍 **Atıf Şekli** | Cite As: ARIKAN Gökçe, "10 Yıla Yaklaşan Geçici Korumada Geçiciliğin Sonu ve Kalıcı Çözümler", *SÜHFD.*, C. 29, S. 2, 2021, s. 1435-1475.

🔍 **İntihal** | Plagiarism: Bu makale intihal programında taranmış ve en az iki hakem incelemesinden geçmiştir. | This article has been scanned via a plagiarism software and reviewed by at least two referees.

APPROACHING 10 YEARS: TOWARDS THE END OF TEMPORARY PROTECTION AND DURABLE SOLUTIONS

Abstract

Temporary protection, which has been applied in the Turkish law of foreigners since 28 April 2011 without a time limit based on the idea that those who come to our borders are initially temporary and will return, and which is approaching its 10th year, has become an alternative to international protection. However, in case temporary protection lasts long, durable solutions must be applied. In our study, which examines voluntary repatriation, resettlement and local integration durable solutions for temporarily protected persons, it is concluded that a program consisting of a combination of durable solutions should be followed. Durable solutions of voluntary repatriation and resettlement is applicable to a limited number of those persons, Turkey should give weight to the durable solution of local integration. As a part of local integration, the temporary protection application should be terminated, the possibility of transition to international protection status should be provided and finally the possibility of naturalization should be evaluated.

Key Words

Temporary Protection • Durable Solutions • Voluntary Repatriation • Resettlement • Naturalization

GİRİŞ

Türk yabancılar hukuku'nda ilk kez, 28.04.2011 tarihinden itibaren Suriye'de meydana gelen olaylar sebebiyle Suriye'den kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye vatandaşları ile vatansızlar için uygulanan, "geçici koruma"; ülkesinden ayrılmaya zorlanmış, ayrıldığı ülkeye geri dönemeyen, acil ve geçici koruma bulmak amacıyla kitlesel olarak sınırlarımıza gelen veya bu kitlesel akın döneminde bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen ve uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayan yabancılara sağlanan korumadır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu¹ (YUKK) mad. 91/1- Geçici Koruma Yönetmeliği² (GKY) mad. 3/1/f). Temel insan haklarının ihlal edilmesi tehlikesi karşısında, kitlelerin buldukları ülkeden ayrılmaya zorlanmaları ve

¹ R.G. T. 11.04.2013, S. 28615.

² R.G. T. 22.10.2014, S. 29153.

geri dönememeleri; sığınma ülkesinde uzun süre kalma ya da yerleşme ve çalışma gibi amaçlarla değil, acil koruma ihtiyacı sebebine dayalı olarak gerçekleşmektedir³.

Geçici koruma ifadesinin kullanılmadığı fakat kitlesel akın hâlinde alınacak önlemler ve yapılacak düzenlemeleri içeren "14.09.1994 tarih ve 94/6169 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulan Türkiye'ye İltica Eden veya Başka Bir Ülkeye İltica Etmek Üzere Türkiye'den İkamet İzni Talep Eden Münferit Yabancılar İle Topluca Sığınma Amacıyla Sınırlarımıza Gelen Yabancılara ve Olabilecek Nüfus Hareketlerine Uygulanacak Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" her ne kadar 22.10.2014 tarihinde yürürlükten kaldırılmışsa da (GKY mad. 61); Türkiye, Suriyelilere sınırlarını açık tutarak ve ülkede kalmalarına izin vererek ilgili Yönetmeliği, GKY yürürlüğe girmeden önce de uygulamamıştır.

28.04.2011 tarihinden itibaren Suriye'de meydana gelen olaylar sebebiyle Suriye'den kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye vatandaşları ile vatansızlar için açık sınır politikası, geri göndermeme, kalma süresinin sınırlanmaması ve kamplarda insani yardımın sağlanması ilkeleri çerçevesinde sağlanan "geçici koruma" uygulamasında (GKY Geçici mad. 1/1), 10 yıla yaklaşan ve aslında geçiciliğin kalıcı hale geldiği bir durum söz konusudur.

Bu çalışmanın amacı 10 yıla yaklaşan geçici koruma uygulamasının sona erdirilerek geçici korunanlara kalıcı çözümler sağlanması gerekliliğine dikkat çekmektir. Bu bağlamda öncelikle, ilk kısımda Türk yabancılar hukukunda geçici koruma süresinin belirlenmemiş olması sorununa değinilmekte, ikinci kısımda geçici korumanın uluslararası korumaya alternatif haline gelmesi, üçüncü kısımda kalıcı çözümlerin öncüsü kabul edilen "self-reliance" kavramı ele alınarak geçici korunanların kendi kendilerine yetebilir hale gelmesi için iş piyasasına erişimlerinin iyileştirilmesi ve son kısımda da geçici korunanlara yönelik kalıcı çözümlerden, menşe ülkesine gönüllü geri dönüş, üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilme ve sığınma ülkesinde yerel entegrasyon çözümleri ele alınmaktadır.

³ ASAR Aydoğan, Göç Yönetimi, 2. Bs., Ankara, Seçkin Yayınevi, 2016, s. 190.

I. TÜRK YABANCILAR HUKUKU'NDA GEÇİCİ KORUMA SÜRESİNİN BELİRLENMEMİŞ OLMASI SORUNU

Kitlesel bir akın durumunda devletlerin, geri göndermeme ilkesine uygun olarak sığınma arayanları ülkeye kabul ederek sağladıkları geçici koruma⁴ ile adından da anlaşılacağı gibi geçici süreli bir koruma amaçlanmaktadır⁵. Zira geçici koruma rejimi, ev sahibi devletlerin kitlesel bir akın durumunda, söz konusu durumun acilliği ve karmaşıklığı karşısında gerekli önlemleri almak üzere öngörülen bir geçiş rejimidir⁶. Geri dönüş odaklı olan ve uzun süreli olmayan⁷ geçici korumanın kalıcı bir göçe neden olmaması için⁸ zamanla sınırlı olması gerekmektedir⁹.

Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (BMMYK) de kalıcı çözümlere geçişin başlayacağı zamanın belirlenmesi açısından, geçici koruma için bir süre sınırı belirlenmesini tavsiye ederek; söz konusu sürenin en fazla 5 yıl olmasını öngörmektedir¹⁰. Zira sığınma arayanların menşe ülkelerinden uzakta geçirdikleri süre uzadıkça, kalıcı çözüm

⁴ UNHCR EXECUTIVE COMMITTEE(EXCOM), Protection of Asylum-Seekers in Situations of Large-Scale Influx, No: 22, 32nd session, 12A (A/36/12/Add.1), 21 October 1981, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c6e10/protection-asylum-seekers-situations-large-scale-influx.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁵ UNHCR, Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law, San Remo, Italy, 19–20 July 2012, paragraf 19, <https://www.unhcr.org/506d8662c.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁶ ZENGİNKUZUCU, Dikran M., "Türkiye'de Geçici Koruma Rejiminin Uluslararası Ölçütler Çerçevesinde Bir Değerlendirmesi", Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu, S. 1, Aralık 2018, s. 58.

⁷ UNHCR, Temporary Protection, s. 4.

⁸ UNHCR, Temporary Protection, s. 8.

⁹ Geçici korumanın belirsiz bir periyotta olmasının uygun olmadığına ilişkin bkz., İNELİ-CİĞER, Meltem, "Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine", Göç Araştırmaları Dergisi C. 2, S. 3, 2016, s. 80; YILMAZ Sibel, Kitlesel Akın (Sığınma) Durumunda Geçici Koruma Rejimi ve Asgari Muamele Standardı, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016, s. 142; ERDEM, B. Bahadır, "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyal, Siyasi ve Vatandaşlık Hukuku Bakımından Türkiye'deki Durumları", Public and Private International Law Bulletin, C. 37, S. 2 (2017), s. 348; Aksi yönde bkz., EKŞİ, Nuray, "Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar ve Geçici Korumanın Sona Ermesi", İstanbul Barosu Dergisi, C. 88, S. 6, 2014, s. 83.

¹⁰ UNHCR, Temporary Protection, s. 7.

bulunması çok daha güçleşmektedir¹¹. Avrupa Birliği (AB) Sığınma Hukuku'nda ise geçici korumanın süresi kural olarak bir yıldır ve bu süre altı aylık dönemler şeklinde en fazla bir yıl uzatılabilir (2001/55/EC sayılı Yönerge¹² mad. 4/1). Ayrıca geçici korumaya ilişkin nedenlerin devam etmesi hâlinde AB Konseyi, bir üye devlet tarafından herhangi bir talebi de inceleyen AB Komisyonu'nun önerisi üzerine nitelikli çoğunlukla geçici korumanın bir yıla kadar daha uzatılmasına karar verebilir (2001/55/EC sayılı Yönerge mad. 4/2). Dolayısıyla AB Sığınma Hukuku'nda geçici koruma süresinin en fazla üç yıl olması düzenlenmiştir. Geçici koruma, maksimum süreye ulaşıldığında ya da herhangi bir zamanda AB Komisyonu'nun teklifi üzerine AB Konseyi tarafından nitelikli çoğunluk ile alınan bir kararla sona erer (2001/55/EC sayılı Yönerge mad. 6/1).

Türk yabancılar hukukunda ise 28.04.2011 tarihinden itibaren kitlesel olarak sınırlarımıza gelenlerin başlangıçta geçici oldukları ve geri dönecekleri düşüncesiyle bir süre sınırı öngörülmezsizin uygulanan geçici koruma uygulamasının 10 yıla yaklaşması, geçici korumanın istisnai ve pragmatik bir araç kullanılması gerektiği anlayışına aykırıdır¹³.

Türk yabancılar hukukunda bir süre sınırı öngörülmezsizin uygulanan geçici koruma sürecinde, bireysel uluslararası koruma statülerine başvurulmadığı (GKY mad. 16) gibi başta çalışma hakkı olmak üzere geçici korunanlara sağlanan hakların sınırlandırılmış olması; geçici korunan Suriyeliler açısından yıllardır süren belirsizliğin insancıl olmadığını göstermektedir¹⁴.

¹¹ SMIT Anneke, *The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons: Beyond Restitution*, Taylor & Francis Group, 2012, s.2.

¹² Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof, OJ L 212, 07.08.2001, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1543859242954&uri=CELEX:32001L0055> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

¹³ FITZPATRICK, Joan, "Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime", *The American Journal of International Law*, C. 94, S. 2, 2000, s. 302.

¹⁴ HATHAWAY, James C./NEVE, R. Alexander "Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized and Solution-Oriented Protection", *Harvard Human Rights Journal*, C. 10, 1997, s. 181.

II. GEÇİCİ KORUMANIN ULUSLARARASI KORUMAYA ALTERNATİF HÂLINE GELMESİ

BMMYK, kitlesel akın durumunun, bireysel mülteci statüsü belirlenmesini zorlaştırması sebebiyle geçici korumanın, istisnai ve acil bir durum olarak düzenlenmesini¹⁵ ve geçici koruma süresinde diğer uluslararası koruma prosedürlerinin geçici olarak askıya alınabileceğini ancak geçici korumanın, mülteci statüsü ya da diğer statülere erişimi engellememesini tavsiye etmektedir¹⁶. Avrupa Birliği Sığınma Hukuku'nda da geçici korumanın, bir kişiye 1951 Cenevre Antlaşması¹⁷ gereğince mülteci statüsü tanınmasını engellemeyeceği açıkça düzenlenmiştir (2001/55/EC sayılı Yönerge mad. 3/1).

Türk yabancılar hukukunda geçici koruma için bir süre sınır öngörülmemiş olması ve geçici koruma statüsü sahiplerinin, geçici korumanın uygulandığı süre içerisinde de bireysel uluslararası koruma başvurularının işleme konulmaması (GKY Geçici mad. 1/1), geçici korunanların 10 yıla yakın süredir uluslararası korumaya nazaran daha kısıtlı haklarla belirsizliği yaşamalarına neden olmaktadır. Geçici koruma uygulamasının devam ettiği süreçte, geçici korunanların uluslararası korumaya başvurabilmelerinin tek istisnası ise Suriye'de silahlı çatışmaya katılmış ve sonrasında ise silahlı faaliyetlerine kalıcı olarak son veren kişilerdir (GKY mad. 8/ç- 14/3). Bu durumda olan kişilerin YUKK mad. 63 hükmü gereğince, ikincil koruma statüsü sahibi olabilmeleri mümkündür¹⁸.

¹⁵ UNHCR, Global Consultations on International Protection, Protection of Refugees in Mass Influx Situations: Overall Protection Framework, 19.02.2001, EC/GC/01/4, <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3ae68f3c24/protection-refugees-mass-influx-situations-overall-protection-framework.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

¹⁶ UNHCR, Temporary Protection, paragraf 34.

¹⁷ BMGK'nun 14.12.1950 tarih ve 429/(V) sayılı kararıyla toplanan konferansta kabul edilerek 28.07.1951 tarihinde Cenevre'de imzalanmış ve 43. maddesi gereğince 22.04.1954 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 1951 Cenevre Antlaşması'na 146 ülke taraftır. bkz.,

https://treaties.un.org/Pages/ViewDetailsII.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=V-2&chapter=5&Temp=mtdsg2&clang=_en (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

¹⁸ ELÇİN, Doğa, "Türkiye'de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi İle Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, S. 124, 2016, s. 31;

Her ne kadar GKY mad. 16 hükmü, geçici korumanın uygulandığı süre içerisinde, bireysel uluslararası koruma başvurularının işleme konulmamasını, geçici koruma tedbirlerinin etkin şekilde uygulanabilmesi amacıyla hizmet ettiğini ifade etmişse de geçici koruma süresi uzadıkça, geçici korunanların bireysel statülere başvurarak uluslararası korumadan yararlanmalarının sağlanması gerekirdi. Zira BMMYK, uluslararası korumaya götüren bir araç olarak, ara (*interim*) bir koruma¹⁹ olarak tanımladığı geçici korumanın süresi uzadıkça, kişilerin daha istikrarlı ve kalıcı yasal statü kazanmaları gerektiğini ifade etmektedir²⁰.

Türk yabancılar hukukunda olduğu gibi uzun süreli bir geçici koruma uygulaması, geçici korumayı, uluslararası korumaya götüren bir ara koruma olmaktan çıkararak, uluslararası koruma statülerine alternatif hâle getirmektedir²¹. Böyle bir durumda geçici korunanlarının haklarının kalıcı çözümlerle iyileştirilmesi gerekmektedir.

III. KALICI ÇÖZÜMLERİN ÖNCÜSÜ OLARAK “SELF-RELIANCE” VE GEÇİCİ KORUNANLARIN KENDİ KENDİLERİNE YETEBİLİR HÂLE GELMESİ İÇİN İŞ PİYASASINA ERİŞİMLERİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ

Kalıcı çözümler, sığınma arayanların içinde buldukları zor durumu çözüme kavuşturarak, yerlerinden edilme döngüsünü sona erdirmek için normal yaşam sürmelerine imkân verir²². Sığınma arayanların, herhangi bir dış yardıma bağlı olmaksızın kendilerinin barınma, yiyecek gibi yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ifade eden kendi kendine yetebilme “*self-reliance*”, daha sonraki aşamada sığınma arayanların

NURDOĞAN, Ali Kemal/ÖZTÜRK, Mustafa, “Geçici Koruma Statüsü İle Türkiye’de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı”, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 3, 2018, s.1167.

¹⁹ UNHCR, Mass Influx Situations, paragraf 16.

²⁰ UNHCR, Note on International Protection, 7 September 1994, 45th session, A/AC.96/830, paragraf 50, <https://www.unhcr.org/excom/EXCOM/3f0a935f2.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); UNHCR, Mass Influx Situations, paragraf 16.

²¹ ÖZTÜRK, Neva Övünç, “Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 66, S. 1, 2017, s. 254-255.

²² UNHCR, UNHCR Resettlement Handbook, Geneva, July 2011, s. 28, <https://www.unhcr.org/46f7c0ee2.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

menşe ülkelerine gönüllü geri dönüşü (*voluntary repatriation*), sığınma ülkesinde yerel entegrasyonları (*local integration*) ya da üçüncü bir ülkeye yeniden yerleştirilmeleri (*resettlement*) kalıcı çözüm yollarından²³ herhangi birine öncülük ederek²⁴, kalıcı çözümlerin gerçekleştirilmesine katkı sağlamaktadır²⁵.

Kendi kendine yetebilen sığınma arayanlar sahip oldukları deneyim ve becerileri; gönüllü geri dönüş hâlinde menşe ülkelerinde, yeniden yerleştirilmeleri hâlinde üçüncü bir ülkede ya da yerel entegrasyonun kalıcı çözüm hâline gelmesi durumunda sığınma ülkesinde kullanarak, yerel halkla sosyal ve ekonomik anlamda daha iyi etkileşime girebilir ve böylece yerel kalkınmaya bir yük olmak yerine bir değer olarak katkıda bulunurlar²⁶.

Kendi kendine yetebilme; sığınma arayanlara tarımla ilgili destek sağlanması, gelir etme ve mikro-finans faaliyetler, meslek odaklı beceri geliştirme programları, burs verilmesi yoluyla sığınma arayanların ekonomik anlamda kendi kendilerine yetebilmelerini sağlamak; bilgi paylaşımı, ortak strateji planlama ve programlama, farklı aktörlerle koordinasyon ve işbölümünü içerecek şekilde çeşitli paydaşlar arasında çok yönlü ortaklıkların oluşturulması ve/veya güçlendirilmesi gibi çeşitli alanlarda yapılması gereken stratejileri içerir²⁷.

²³ Dördüncü kalıcı çözüm türü olarak vatandaşlığa almaya ilişkin bkz., HATHAWAY James C., *The Rights of Refugee under International Law*, Cambridge University Press, 2005, s. 916-917.

²⁴ UNHCR, *Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern*, Geneva, May 2003, s. 5, <https://www.unhcr.org/partners/partners/3f1408764/framework-durable-solutions-refugees-persons-concern.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); EXCOM, *Conclusion on Legal Safety Issues in the Context of Voluntary Repatriation of Refugees*, 55th session, A/AC.96/1003, 08 October 2004, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/417527674/conclusion-legal-safety-issues-context-voluntary-repatriation-refugees.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

²⁵ UNHCR, *Global Consultations on International Protection, Local Integration*, 4th Meeting, EC/GC/02/6, 25 April 2002, paragraf 9, <https://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

²⁶ UNHCR, EC/GC/02/6, paragraf 10.

²⁷ UNHCR, EC/GC/02/6, paragraf 11.

Türk yabancılar hukukunda ise “*self-reliance*”, uyum başlığı altında YUKK mad. 96 hükmünde düzenlenmiştir²⁸. Buna göre Göç İdaresi Genel Müdürlüğü (GİGM) tarafından ülkenin ekonomik ve mali imkânları ölçüsünde, sığınma arayanların ülkemizde, yeniden yerleştirildikleri ülkede veya geri döndüklerinde menşe ülkelerinde sosyal hayatın tüm alanlarında üçüncü kişilerin aracılığı olmaksızın bağımsız hareket etmelerini kolaylaştıracak bilgi ve beceriler kazandırmak amacıyla uyum faaliyetleri planlanması düzenlemiştir.

Kalıcı çözümlerin öncüsü niteliğinde olan kendi kendine yetebilme (*self-reliance*) için ve nihayetinde de kalıcı çözümlere ulaşılabilmesi için iş piyasasına erişim önemli bir role sahiptir²⁹. Türkiye’deki geçici korunan Suriyelilerin resmî olarak çalışmasına imkân sağlayan “*Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik (GKÇY)*”³⁰, geçici koruma kayıt tarihinden itibaren altı ay sonra çalışma iznine başvurma imkânı tanımaktadır (GKÇY mad. 5). Ancak geçici korunanlara çalışma izni verilmesinde kural olarak çalışma iznine başvuru alan işyerinde çalışan geçici koruma sağlanan yabancı sayısının, işyerinde çalışan Türk vatandaşı sayısının yüzde 10’unu geçmemesi düzenlenerek istihdam kotası getirilmiştir (GKÇY mad. 8).

GKÇY’nin yürürlüğe girmesinden önce 2015 yılında hazırlanan TİSK raporunda³¹, sadece işini ucuz iş gücü arzı nedeniyle kaybetme

²⁸ KAYA Cansu, *Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon*, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017, s. 121-122.

²⁹ EDWARDS, Alice, “Human Rights, Refugees and the Right ‘to Enjoy’ Asylum”, *International Journal of Refugee Law*, C. 17, S. 2, 2005, s. 320; EXCOM, *General Conclusion on International Protection*, 39th session, No. 50, 12A (A/43/12/Add.1), 10 October 1998, paragraf (j), <https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c9510/general-conclusion-international-protection.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); DALBOY, Elif, “Türk Yabancılar Hukukunda Geçici Koruma Statüsü Sahibi Yabancıların Çalışma Hakları”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020, s. 36.

³⁰ R.G. T. 15.01.2016, S. 29594.

³¹ ERDOĞAN, M. Murat/ÜNVER, Can, *Perspectives, Expectations and Suggestions of the Turkish Business Sector on Syrians in Turkey*, 2015, <http://tisk.org.tr/en/wp-content/uploads/2016/01/goc-rapor-ing.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

riskinden ötürü rahatsızlık duyanların yanı sıra; kayıt dışı ekonomi nedeniyle ortaya çıkacak olumsuzluklara dikkat çeken kurumsal işverenlerin de kaygılı olduğu gözlemlenmiş ve kurumsal şirketler, ucuz işçilik³² ve kayıt dışıyla rekabet etmenin güçlüklerini dile getirerek sırf bu sebeple Suriyelilere çalışma haklarının verilmesinin daha doğru olacağını ifade etmişlerdi³³. Geçici korunanların iş piyasasına erişimlerinin usul ve esaslarını belirleyen GKÇY ise kayıt dışı çalışan Suriyeli geçici korunanların kayıtlı hâle gelmesi bakımından beklenen etkiyi gösterememiş ve hâlen çalışmakta olan geçici korunanların %95'inden fazlasının kayıt dışı³⁴ olarak çalıştığı bilinmektedir³⁵. Geçici korunanların iş piyasasına erişim haklarını iyileştiren düzenlemeler olumlu olmakla birlikte, mevcut düzenlemeler ile uygulama arasında geçici korunanların söz konusu haklara erişimi açısından önemli farklılıklar olduğu görülmektedir³⁶.

01.01.2016-30.09.2018 tarihleri arasında geçici koruma statüsü sahibi 25.457 erkek ve 2.473 kadın olmak üzere toplam 27.930 kişiye çalışma izni verilmiş³⁷ ve 15.11.2018 tarihi itibarıyla de Türkiye'de çalışma izni verilen geçici koruma statüsü sahibi kişi sayısı toplam 32.199 ve

³² Günlük (düzensiz) işlerde çalışanlar aylık ortalama 1,058 TL, düzenli çalışanlar ise 1,312 TL kazanmaktadır. Vasıfsız işler (768 TL) ve özellikle tarım alanı (756 TL) en düşük ücretlerin geçerli olduğu alanlardır. bkz., TURKISH RED CRESCENT/WORLD FOOD PROGRAMME, Refugees In Turkey: Livelihoods Survey Findings, 2019, s. 33-34, https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Refugees%20in%20Turkey_Livelihoods%20Survey%20Findings_TRC_WFP_2019.pdf (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

³³ ERDOĞAN, Murat, Türkiye'deki Suriyeli Mülteciler, Eylül 2019, s. 11, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Türkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/acaf9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

³⁴ Geçici koruma statüsü sahiplerinin kayıt dışı çalışmalarının olası hukuki sonuçlarına ilişkin bkz., DALBOY, s. 160 vd.

³⁵ TURKISH RED CRESCENT/WORLD FOOD PROGRAMME, s. 31.

³⁶ THE DCR/ECRE, Desk Research on Application of a Safe Third Country and a First Country of Asylum Concepts to Turkey, May 2016, paragraf 72, https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/DCR-and-ECRE-Desk-Research-on-application-of-a-safe-third-country-and-a-first-country-of-asylum-concepts-to-Turkey_May-2016.pdf (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

³⁷ ECRE, Asylum Information Database, Country Report: Turkey, 31.12.2018, s. 134, http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_tr_2018update.pdf (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

31.03.2019 itibariyle de toplam 31.185 olarak açıklanmıştır³⁸. Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) çalışma çağındaki 2,16 milyon geçici korunan Suriyeli'den 1 milyonun iş gücü piyasasına katıldığını ifade ettiği raporda, iş gücüne katılan geçici korunan sayısının daha fazla olduğu ve çalışma izni verilen geçici korunan sayısının iş gücüne katılanlara nazaran çok düşük kaldığı görülmektedir. Çalışma izninden muaf olan mevsimlik tarım ve hayvancılık sektöründe çalışan geçici korunan Suriyeliler (GKÇY mad. 5/4) ise iş gücüne katılanların % 7,8'ini teşkil etmektedir³⁹. Bu durum geçici korunanların büyük bir çoğunluğunun Türkiye'de kayıt dışı olarak düşük vasıflı ve düşük ücretli olarak çalışmalarının bir sonucudur.

Kayıt dışı ekonominin kabul edilemez bir sömürü alanı olduğu açıktır⁴⁰. Geçici koruma sağlananları çalıştıran işverenler, bir Suriyeli işçinin giderinin çalışma izni alınması durumunda, neredeyse iki katına çıktığını ifade ederek, çalışma izni harcının kaldırılmasını ve çalıştırılacak Suriyeliler için sigorta priminin azaltılmasını talep etmekte ve ödenecek sigorta primlerinde devlet teşviğinin olmasının Suriyelilerin kayıt dışı çalışmasını engelleyeceğini ifade etmektedirler⁴¹.

Ayrıca geçici korunan Suriyelilerin %49,9'nun hiçbir mesleği olmadığı⁴² dikkate alındığında, kendi kendilerine yetebilir hâle gelmelerinde meslek odaklı beceri geliştirme programlarının önemli olduğu görülmektedir. Geçici korunan Suriyelilerin başta kayıt dışılık olmak üzere yaşadıkları hak kayıplarının önlenmesi ve meslek odaklı beceri geliştirme gibi programlar⁴³ ile kendi kendilerine yetebilir hâle getiril-

³⁸ MÜLTECİLER DERNEĞİ, Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Ocak 2021, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

³⁹ ILO, ILO's Refugee Response in Turkey, 30.01.2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_735595.pdf (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁴⁰ ERDOĞAN, s. 16.

⁴¹ ZELLUH, Erhan, "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdam Bakımından Yasal Statüleri: Adana Örneği", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2018, s. 77.

⁴² AFAD, Suriye'den Türkiye'ye Nüfus Hareketleri: Kardeş Topraklarındaki Misafirlik, 2014, s. 65, <https://www.afad.gov.tr/suriye-raporlari> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁴³ Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Dünya Bankası tarafından birlikte yürütülen ve 14.800 kişiye mesleki eğitim verilmesini kapsayan "Geçici Koruma Al-

mesi sağlanmalıdır. İş piyasasına erişimlerinin iyileştirilmesi için öncelikle kendi kendilerine yetebilir hâle gelecekleri stratejiler belirlenmeli ve geçici koruma uygulaması sona erdirilerek geçici korunanlara kalıcı çözümler sağlanması gerekmektedir.

IV. GEÇİCİ KORUNANLARA YÖNELİK KALICI ÇÖZÜMLER

A. Genel Olarak

Kalıcı çözümler arasında herhangi bir hiyerarşi söz konusu olmadığından; BMMYK, gönüllü geri dönüş, yerel entegrasyon ve yeniden yerleştirme kalıcı çözümlerinin, birbirlerini tamamlayacak şekilde aynı anda dikkate alınarak değerlendirme yapılması gerektiğini tavsiye etmektedir⁴⁴. Zira kalıcı çözümler doğası gereği birbirlerini tamamladıkları için, ancak birlikte uygulandıklarında sığınma arayanlar için kapsamlı ve uygulanabilir bir strateji oluşturabilirler⁴⁵.

BMMYK'nin görevleri arasında, gönüllü geri dönüş sürecinde özel kuruluşlara ve devletlere yardım ederek kalıcı çözüm aramak düzenlenmiştir⁴⁶. Ancak kalıcı çözümlerin gerçekleştirilmesi, bir devletin tek başına üstesinden gelebileceği bir durum olmadığından; sadece BMMYK tarafından bile gerçekleştirilemeyecek ölçüde; BM Ülke Temsil

tındaki Suriyeliler ve Türk Vatandaşları İçin İstihdam Desteği Projesi” için bkz., <https://www.ailevecalisma.gov.tr/uigm/haberler/gecici-koruma-kanunu-altındaki-suriyeliler-ve-turk-vatandaslari-icin-istihdam-destegi-projesi/> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); BMMYK'nin geçici korunan Suriyelilere yönelik “Bölgesel Mülteci ve Dayanıklılık Planı (3RP) 2018-2019” için bkz., <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/63169.compressed.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); ILO tarafından desteklenen ve geçici korunan Suriyelilerin iş piyasasına entegrasyonlarının geliştirilmesine yönelik olan “Improving Labour Market Integration of Syrian Refugees and Host Communities in Turkey” projesi için bkz., https://ilo.org/ankara/projects/WCMS_644742/lang-en/index.htm (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁴⁴ UNHCR, Department of International Protection, Resettlement Handbook, Geneva, November 2004, s. 28.

⁴⁵ UNHCR, Resettlement Handbook, Geneva, July 2011, s. 28.

⁴⁶ Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Adopted by General Assembly Resolution 428 (V) of 14 December 1950, paragraf 1, 8(c), <https://www.unhcr.org/4d944e589.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); BMMYK 1955-1962 yılları arasında 16,613 göçmen ve 251 mültecinin geri dönüşlerini ve 53,681 sığınma arayanın da yerel entegrasyonunu doğrudan desteklemiştir. bkz., UNHCR, Meaning of Material Assistance, UNHCR Reports, No: 24, May-June 1963, s.1.

Heyeti (UNCT), Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), ikili kalkınma ortaklıkları, BM kardeş kuruluşları, UNICEF, Dünya Gıda Programı (WFP), BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO), Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) gibi ilgili bağışçı ve kalkınma toplulukları ortaklığında ancak müştereken gerçekleştirilecek niteliktedir⁴⁷.

BMMYK ve devletler, kalıcı çözümlere yönelik olarak, gönüllü geri dönüş, üçüncü ülkeye yerleştirme ve yerel entegrasyon çözümlerinin birleşiminden oluşan kapsamlı bir yaklaşım izleyerek, kalıcı çözümler arasındaki dengeyi somut olaya göre belirlemelidir⁴⁸. Kalıcı çözümlerin başarısı, mültecilerin yanı sıra; menşe ülke, sığınma ülkesi, BMMYK ve onun insani ve kalkınma ortakları ile STK'lar arasında yakın iş birliği ile uygulanarak sürekli ve kararlı uluslararası iş birliği ve desteğe bağlıdır⁴⁹. Türkiye'de bulunan geçici korunan Suriyelilerin öncelikle kendi kendilerine yetebilir hâle gelmeleri (*self-reliance*) ve nihayetinde de kalıcı çözümler sağlanması için uluslararası iş birliği ve desteğe ihtiyaç olduğu açıktır.

B. Gönüllü Geri Dönüş

Kalıcı çözümler arasında herhangi bir öncelik sırası olmasa da 1980'lerin başından itibaren gönüllü geri dönüşün uluslararası toplumda daha fazla yer bulduğu görülmektedir⁵⁰. BMMYK de gönüllü geri dönüşü en arzu edilen kalıcı çözüm olarak ifade ederek⁵¹; geçici koru-

⁴⁷ UNHCR, Durable Solutions, s. 6.

⁴⁸ CRISP, Jeff, "Repatriation Principles under Pressure", Forced Migration Review, S. 62, October 2019, s. 20.

⁴⁹ EXCOM, Agenda for Protection, 43. Session, A/AC.96/965/Add.1, 26 June 2002, s. 18, <https://www.refworld.org/docid/3d4fd0266.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); Örneğin 2018 yılında Libya'da bulunan 15.000 sığınma arayanın gönüllü geri dönüş programı Avrupa Birliği Fonu tarafından karşılanmıştır. bkz., AFRICA RESEARCH BULLETIN, Continental Developments, November 16th–December 15th 2018, s. 22352.

⁵⁰ TAKAHASHI, Saul, "The UNHCR Handbook on Voluntary Repatriation: The Emphasis of Return over Protection", International Journal of Refugee Law, C. 9, S. 4, 1997, s. 593; CHETAIL, Vincent, "Voluntary Repatriation in Public International Law: Concepts and Contents", Refugee Survey Quarterly, C. 23, S. 3, 2004, s. 12.

⁵¹ UNHCR, Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, A/40/12, 13 September 1985, paragraf 73, <https://www.unhcr.org/afr/excom/unhcrannual/3ae68c340/report-united-nations-high-commissioner-refugees.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

manın uzun sürmesi durumunda kalıcı çözümlerin uygulaması gerektiğini ve gönüllü geri dönüşün kitlesel akın durumlarında en çok arzu edilen çözüm olduğunu ifade etmektedir⁵². Zira ideal olan, menşe ülkedeki durumların, güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüşe imkân verecek şekilde değişmesi durumunda, geçici korumanın güvenli geri dönüş yoluyla aşamalı olarak sona erdirilmesidir⁵³.

Gönüllü geri dönüşün üzerinde uzlaşılan evrensel bir tanımı olmamakla birlikte, gönüllü geri dönüş; sığınma arayan kişinin yardım olarak ya da bağımsız bir şekilde bilgilendirilmiş olarak ve özgürce karar vererek menşe ülkesine geri dönmesidir⁵⁴. BMMYK geri dönüş için, menşe ülke koşullarında, güvenli ve onurlu bir şekilde geri dönüşe imkân veren genel, kapsamlı ve sürdürülebilir bir iyileşme aramaktadır⁵⁵.

BMMYK, gönüllü geri dönüş için; menşe ülkedeki durumda esaslı değişiklik, geri dönüşe yönelik sığınma arayanın gönüllü kararı, BMMYK ile menşe ülke arasında ikili⁵⁶ ya da sığınma ülkesi de dâhil olmak üzere üç taraflı⁵⁷ anlaşma, güvenli ve onurlu bir geri dönüş olmak

⁵² UNHCR, Mass Influx Situations, paragraf 10.

⁵³ UNHCR, Note on International Protection, 45th Session of the Executive Committee of the High Commissioner's Programme, A/AC.96/830, 7 September 1994, paragraf 50, <https://www.refworld.org/docid/3f0a935f2.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁵⁴ SMIT, s. 100.

⁵⁵ UNHCR, Voluntary Repatriation: International Protection, 1996, <https://www.unhcr.org/3bfe68d32.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁵⁶ BMMYK ile menşe ülke arasında gönüllü geri dönüşe ilişkin ikili anlaşmalara örnek olarak, 16 Ağustos 1991 tarihli Güney Afrika Cumhuriyeti-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ee72562a.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 3 Ocak 1996 tarihli Liberya Cumhuriyeti-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ae6b31ac.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 6 Haziran 2018 tarihli Myanmar-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/MOU%20Press%20Release.pdf> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁵⁷ 21 Ağustos 1991 tarihli Tanzanya Birleşik Cumhuriyeti-Kongo Demokratik Cumhuriyeti-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ee84d5b4.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 31 Ekim 1992 tarihli Afganistan İslam Devleti-İran Cumhuriyeti-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ae6b3194c.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 22 Mart 1993 tarihli Mozambik Cumhuriyeti- Zimbabve-

üzere dört ön koşulun yerine getirilmesini gerektiğini kabul etmektedir⁵⁸.

Gönüllü geri gönderme 1951 Cenevre Anlaşması'nda açıkça yer almasa da özü, geri göndermeme ilkesine dayanmaktadır; zira sığınma arayanların gönülsüz geri dönüşleri geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesinin ihlalidir⁵⁹. Geri göndermeme ilkesinin bir gereği olarak gönüllü geri dönüşte, hem menşe ülkedeki durumun sığınma arayan için artık zulüm tehlikesi teşkil etmeyecek ya da fiziksel güvenliğini tehlikeye atamayacak şekilde değişmesi hem de sığınma arayan kişinin gönüllü olarak geri dönmeye rıza göstermiş olması gerekir⁶⁰. Geçici korunanların işkenceye, insanlık dışı ya da onur kırıcı ceza veya muameleye tabi tutulacağı veya ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi fikirleri dolayısıyla hayatının veya hürriyetinin tehdit altında

BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ee884a74.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 4 Nisan 1994 tarihli Abhazya-Gürcistan-Rusya-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ae6b31a90.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 12 Nisan 1995 tarihli Tanzanya-Ruanda-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3ee712db4.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 28 Eylül 2002 tarihli Fransa-Afganistan-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/3edf5aad2.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 12 Ekim 2002 tarihli Birleşik Krallık-Kuzey İrlanda-Afganistan-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/55e5c1d44fe.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 18 Mart 2003 tarihli Afganistan-Hollanda-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/42fb2c164.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 16 Haziran 2003 tarihli İran-Afganistan-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması bkz., <https://www.refworld.org/country,LEGAL,UNHCR,,AFG,,42fb47e54,0.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 18 Ağustos 2015 tarihli Burundi-Ruanda-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/44ae612dc6.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021); 30 Ocak 2006 tarihli Sudan-Kongo-BMMYK Gönüllü Geri Dönüş Anlaşması için bkz., <https://www.refworld.org/docid/44044c224.html> (Erişim Tarihi: 07.02.2021).

⁵⁸ BARNETT Michael/FINNEMORE Martha/BARNETT Michael N., *Rules for the World: International Organizations in Global Politics*, Cornell University Press, 2004, s. 103.

⁵⁹ UNHCR, *Voluntary Repatriation: International Protection*, 1996, <https://www.unhcr.org/3bfe68d32.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁶⁰ BARNETT/FINNEMOR/BARNETT, s. 86, 97.

bulunacağı bir yere gönderilemeyeceğine ilişkin *jus cogens*⁶¹ niteliğindeki geri göndermeme (*non-refoulement*) ilkesi, GKY mad. 6 hükmü ile de ayrıca düzenlenmiştir. Bu açıdan insani kriz ve toplu nüfus hareketlerinin olduğu yoğun sığınmacı akını durumlarında uluslararası toplumun ortak sorumluluğunun olduğu ve bu durumun tek bir devlet tarafından çözülemeyeceği açık olsa da söz konusu ortak sorumluluk, devletlerin uluslararası hukuktan kaynaklanan geri göndermeme yükümlülüklerini ortadan kaldırmamaktadır⁶².

BMMYK, “güvenli ve onurlu gönüllü geri dönüş - *voluntary repatriation in safety and with dignity*” arzusunu ifade ederek gönüllü geri dönüş için gerekli olan nitelikleri belirlemektedir. Gönüllülük, hem sığınma arayanı geri göndermeme yasağına karşı koruyan güvenliği⁶³ hem de sığınma arayanın geri dönüş seçimini özgürce yapabilmesini ifade eden bir kavramdır⁶⁴. BMMYK, onurlu geri dönüş ile sığınma arayanlara, ulu-

⁶¹ Doktrinde geri göndermeme ilkesinin *jus cogens* kuralı olduğu ve uluslararası hukukun bir parçası olan geri göndermeme ilkesinin 1951 Cenevre Antlaşması'nın tarafı olup olmamasına bakılmaksızın tüm devletler için bağlayıcı olduğu baskın görüştür. bkz., ALLAIN, Jean, “The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement”, *International Journal of Refugee Law*, C. 13, S. 4, 2001, s. 538-540; COLEMAN, Nils, “Non-Refoulement Revised Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law”, *European Journal of Migration and Law*, 2003, s. 23, 46; TOKUZLU, Lami Bertan, “Non-refoulement principle in a changing European legal environment: With particular emphasis on Turkey, a candidate country at the external borders of the EU”, *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, Marmara Üniversitesi Avrupa Topluluğu Enstitüsü, 2006, s. 89; FARMER, Alice, “Non-Refoulement and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures that Threaten Refugee Protection”, *Georgetown Immigration Law Journal*, C. 23, S. 1, 2008, s. 38; GOODWIN-GILL/MCADAM, s. 345-354; ÖZKAN, Işıl/TÜTÜNCÜBAŞI, Uğur, “Türkiye'nin Yeni Göç Politikası”, *Yıldırım Uler'e Armağan*, Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Yayına Hazırlayan: Muhammed Erdal, 2014, s. 427-428.

⁶² UNHCR, *Temporary Protection*, paragraf 26; Kitleselel akın durumunda sınır da reddetmeme dâhil olmak üzere geri göndermeme ilkesine uygun davranılması gerektiği yönünde bkz., EXCOM, 21 October 1981, II(2); EDWARDS, Alice, “Temporary Protection, Derogation and The 1951 Refugee Convention”, *Melbourne Journal of International Law*, C. 13, 2012, s. 39; FITZPATRICK Joan, “Flight From Asylum: Trends Toward Temporary ‘Refuge’ and Local Responses to Forced Migrations”, *Virginia Journal of International Law*, C. 35, S. 13, 1994-1995, s. 42.

⁶³ LONG Katy, *The Point of No Return: Refugees, Rights, and Repatriation*, Oxford University Press, 2013, s. 169.

⁶⁴ LONG, *The Point of No Return*, s. 163.

sal makamlar tarafından saygı ve tam bir kabul ile muamele edilmesini ifade etmekteyse de “*voluntary repatriation in safety and with dignity*” tanımının BMMYK içinde bile yeterince anlaşılamayan bir kavram olmasından dolayı eleştirilmektedir⁶⁵. Holloway ise ancak menşe ülkede uygun sosyal, siyasi ve ekonomik koşulların olması hâlinde, gönüllü geri dönüşün onurlu olabileceğini ifade etmektedir⁶⁶.

Gönüllü geri dönüş, sadece devletler ya da BMMYK tarafından organize edilerek uygulanabilecek nitelikte değildir⁶⁷; zira güvenli ve insan onuruna uygun koşullarda gerçekleşecek geri dönüş, sığınma arayanının özgür ve bilinçli bir seçimini gerektiren gönüllülük şartına bağlıdır⁶⁸. Bu açıdan gönüllü geri dönüşün BMMYK tarafından düzenlenmesi yerine kendiliğinden doğal ortamında gerçekleşmesinin en ideal olduğu savunulmaktadır⁶⁹. Bu açıdan BMMYK gönüllü geri dönüş sürecinde özel kuruluşlara ve devletlere yardım etme görevini yerine getirmelidir⁷⁰. Uluslararası toplum tarafından sığınma arayanlara yönelik yardım ve desteklerin planlı olması başta olmak üzere, sığınma arayanların gönüllü geri dönüş kararında; menşe ülkedeki güvenlik koşulları, menşe ülkesi ile arasındaki bağıllık⁷¹, sığınma ülkesindeki yaşam beklen-

⁶⁵ LONG, *The Point of No Return*, s. 175

⁶⁶ HOLLOWAY, Kerrie, “Repatriation with Dignity”, *Forced Migration Review*, S. 62, October 2019, s. 45.

⁶⁷ CRISP, Jeff/LONG, Katy, “Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice”, *Journal on Migration and Human Security*, C. 4, S. 3, 2016, s. 145.

⁶⁸ EXCOM, *Conclusion on Legal Safety Issues in the Context of Voluntary Repatriation of Refugees*, 55th session, A/AC.96/1003, 08 October 2004, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/417527674/conclusion-legal-safety-issues-context-voluntary-repatriation-refugees.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁶⁹ Geri dönüşün; gönüllü kendiliğinden, gönüllü organize edilerek, geri gönderme yasağını ihlal eden zorunlu organize edilerek ve zorunlu kendiliğinden geri dönüş şeklinde olmak üzere yapılan sınıflandırma için bkz., DUFFY-TOTF, Monica, “The Myth of the Borderless World: Refugees and Repatriation Policy”, *Conflict Management and Peace Science*, S. 24, 2007, p.139–157, s. 147-148; Benzer sınıflandırma için bkz., OXFELD Ellen/LONG Lynellyn D., *Coming Home? Refugees, Migrants, and Those Who Stayed Behind*, Ed. LONG Lynellyn D. Long/OXFELD Ellen, University of Pennsylvania Press, 2004, s. 11.

⁷⁰ Statute of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees, Adopted by General Assembly Resolution 428 (V) of 14 December 1950, paragraf 1, 8(c).

⁷¹ HARILD Niels/CHRISTENSEN Asger/ZETTER Roger, *Sustainable Refugee Return: Triggers, Constraints, and Lessons on Addressing the Development Challenges of*

tisi ve gelir elde etme imkânı gibi pek çok etken önemli rol oynamaktadır⁷².

Geçici korunan kişilerin ev sahibi ülkede geçirdikleri süreç uzadıkça gönüllü geri dönüş ihtimali de zayıflamaktadır⁷³. Bugüne kadar 450.000'den fazla bebeğin Türkiye'de doğduğu, 650.000 bin öğrencinin okullara gittiği, yaklaşık 1.200.000 geçici korunanın çalıştığı ve en önemlisi neredeyse hepsinin kamp dışında Türk toplumu ile birlikte yaşayarak Türkiye'nin her tarafında dağılım gösterdiği Suriyelilerin, savaşın ne zaman biteceği, istikrarın ne zaman sağlanacağını belirsiz olduğu bir ortamda menşe ülkelerine geri dönme eğilimleri ve imkânları her geçen gün ortadan kalkmakta ve Türkiye'deki kalıcılıkları güçlenmekte ve Türkiye'deki Suriyelilerin çok ciddi bir bölümünün, hatta % 80'inden fazlasının, artık geri dönmeyecekleri ve sürekli olarak Türkiye'de yaşayacakları ve Türkiye'nin "güvenli bölgeler" oluşturma ve Suriyelileri bu bölgeye gitmeye teşvik etme politikasının da Türkiye'deki Suriyelilerin en fazla % 20'si için işe yarayacağı bir gerçekliktir⁷⁴. Sığınma arayanların ihtiyaç duyduğu en önemli şeyin güvende olmak ve hayatlarında istikrar ve belirliliğin olması olduğu⁷⁵ dikkate alındığında; Suriye'deki mevcut öngörülemez güvenlik koşullarında gönüllü geri dönüşün mümkün olduğunu söyleyebilmek zordur⁷⁶.

Bu durum Lübnan ve Ürdün'de bulunan Suriyeliler bakımından da aynıdır; zira buradaki sığınma arayanlar, güvenlik ve emniyetin sağ-

Forced Displacement, Global Program on Forced Displacement, 2015, s. 70-74, <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/22751/Sustainable0re0forced0displacement.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁷² SYDNEY, Chloe, "Return Decision Making by Refugees", *Forced Migration Review*, S. 62, October 2019, s. 11-12.

⁷³ HARRELL-BOND, Barbara E., "Under What Conditions Is It the Most Desirable Solution for Refugees? An Agenda for Research", *African Studies Review*, C. 32, S. 1, 1989, s. 42.; SMIT, s. 2.

⁷⁴ ERDOĞAN, s. 24.

⁷⁵ ZIMMERMANN, Susan, "Understanding Repatriation: Refugee Perspectives on the Importance of Safety, Reintegration, and Hope", *Population, Space and Place*, S. 18, 2012, s. 54.

⁷⁶ YAHYA, Maha/KASSIR, Jean/EL-HARIRI, Khalil, *Unheard Voices: What Syrian Refugees Need to Return Home*, Carnegie Endowment for International Peace, 2018, s. 45.

lanmasının geri dönüş için ön koşul olduğunu ifade ederek, mevcut koşullar altında geri dönüşün mümkün olmadığını kabul etmektedir⁷⁷. Başarılı bir gönüllü geri dönüşün politik faktörlere bağlı olduğunu göz ardı etmek mümkün değildir⁷⁸. Zira menşe ülkelerin sığınma arayanlara karşı etkili bir şekilde telafi edici sorumluluk üstelenerek, sığınma arayanlarla olan ilişkisini yeniden biçimlendirmesi gerekmektedir⁷⁹. Diğer kalıcı çözümler gibi gönüllü geri dönüş için de menşe ülkeler tarafından vatandaşlığın yeniden tesis edilmesi ve vatandaşlık haklarının kullanılabilirliği bir vatanın olması gerekmektedir⁸⁰. Bu durum gönüllü geri dönüşü, daha önce ülkeden ayrılmaya zorlanmış kişilerin tekrar ülkeye vatandaş olarak kabulüne odaklanan politik bir eylem kılmaktadır⁸¹.

Suriye'ye geri dönen geçici korunan sayısının, 300.000'in üzerinde olduğu Türkiye'deki resmî çevrelerce söylene de uluslararası çevrelerde bu rakamın ancak 60.000'ler civarında kaldığı ifade edilmektedir⁸². Her ne kadar insani yardım programları desteği ile bireysel kendiliğinden geri dönüşler olsa da BMMYK ülke genelinde önemli risklerin devam ettiği bu süreçte, gönüllü geri dönüşü desteklemediği gibi olanak da sağlamamaktadır⁸³. Suriye'deki mevcut güvenlik sorunlarının devam

⁷⁷ YAHYA/KASSIR/EL-HARIRI, s. 31.

⁷⁸ GOODWIN-GILL, Guy S./MCADAM, Jane, *The Refugee in International Law*, 3. Bs, Oxford University Press, 2011, s. 496.

⁷⁹ BRADLEY, Megan, *Refugee Repatriation: Justice, Responsibility and Redress*, Cambridge University Press, 2013, s. 246.

⁸⁰ LONG, *The Point of No Return*, s. 205.

⁸¹ LONG, Katy, "Refugees, Repatriation and Liberal Citizenship", *History of European Ideas*, S. 37, 2011, s. 241.

⁸² İÇDUYGU, Ahmet/AYAŞLI, Enes Ayaşlı, "Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları", *MiReKoc Çalışma Notları*, 2019, s. 12, 17, https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2021); Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü'nün koordinasyonu ile gönüllü geri dönüş istek formu imzalamak ile ilgili işlemleri yürütmek üzere Türk Kızılayı Şube Başkanlıklarında genel hizmet yöneticileri görevlendirilmiştir. bkz., Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü, *Göç İstatistik Raporu*, Mayıs 2017, https://www.kizilay.org.tr/upload/dokuman/dosya/88360142_goc-istatistik-raporu-mayis-2017.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁸³ UNHCR, *Comprehensive Protection and Solutions Strategy: Protection Thresholds and Parameters for Refugee Return to Syria*, February 2018, s. 2.

ettiği süreçte Türkiye'nin geri dönüşlerde erken hareket etmemesi⁸⁴ ve süreci uluslararası toplumun desteği ile sürdürmesi gerekmektedir. GKY mad. 42 hükmü de gönüllü geri dönüş işlemlerinin uygulanmasına dair usul ve esaslar ile gönüllü geri dönüş yapanlara sağlanacak yardımları belirleme yetkisine sahip olan GİGM'nün gönüllü geri dönüş çalışmalarını; ilgili ülke makamları, kamu kurum ve kuruluşları, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içinde planlamasını ve proje, program hazırlayarak uygulamasını ayrıca düzenlemiştir.

İç savaşların ve devlet kurma mücadelelerinin en büyük zarar göreni olarak sığınma arayanların tamamının eninde sonunda geldikleri yere geri döneceklerini beklemenin gerçekçi olmadığı açıktır⁸⁵. Dolayısıyla gönüllü geri dönüşün geçici korunan Suriyelilerin⁸⁶ sayıca küçük bir kesimi ile sınırlı kalacağı dikkate alındığında, Türkiye'nin en kısa sürede bu kalıcılık gerçeğini kabul ederek gönüllü geri dönüş dışındaki kalıcı çözümleri de değerlendirmesi gerekmektedir.

C. Üçüncü Ülkeye Yerleştirme

BMMYK, üçüncü ülkeye yerleştirmeyi, sığınma arayanların koruma talep ettikleri ülkeden seçilerek onların, daimî ikamet hakkına sahip mülteci olarak kabul eden üçüncü bir ülkeye gönderilmesi olarak tanımlamaktadır⁸⁷. Genellikle üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme kararı; gönüllü geri dönüş ve yerel entegrasyon gibi diğer seçeneklerin yokluğunda ya da üçüncü ülkeye yerleştirmenin sığınma arayan için en uygun kalıcı çözüm olarak görüldüğü durumlarda uygulanmaktadır⁸⁸. Yine çok sayıda gönüllü geri dönüş sonrasında, belirli sığınma arayan grupların geri dönemediği durumlarda geride kalan sığınma arayanlar için ya da buldukları ülkede yerel entegrasyon imkânlarının olmadığı ve etnik,

⁸⁴ SAHIN-MENCUTEK, Zeynep, "Encouraging Syrian Return: Turkey's Fragmented Approach", *Forced Migration Review*, S. 62, October 2019, s. 30.

⁸⁵ HATHAWAY, James C., "The Meaning of Repatriation", *International Journal of Refugee Law*, C. 9, S. 4, 1997, s. 556-557.

⁸⁶ 03.02.2021 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin resmî sayısı 3.650.496'dır. bkz., Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁸⁷ UNHCR, *Resettlement Handbook* 2011, s. 3.

⁸⁸ UNHCR, *Resettlement Handbook* 2004, s. 3.

dinî, akrabalık sebepleriyle üçüncü ülkeye yerleştirmenin belirli gruplar için uygun olması hâlinde üçüncü ülkeye yerleştirme çözümü dikkate alınır⁸⁹.

Yeniden yerleştirme, sığınma ülkesini etkileyen sorunların azaltılmasına ve devletlerin birbirlerine yardım etmelerine olanak sağlayan bir sorumluluk paylaşım mekanizması ve uluslararası dayanışmanın en somut ifadesidir⁹⁰. Bu sebeple yeniden yerleştirmenin hızlı ve etkin bir şekilde gerçekleştirilmesinde siyasi irade büyük öneme sahiptir⁹¹. Ancak hiçbir ülkenin, sığınma arayanları ülkesinde yeniden yerleştirilmek üzere kabul etmek zorunluluğu bulunmamaktadır⁹². Zira uluslararası hukukta diğer kalıcı çözümler de olduğu gibi devletleri bağlayan herhangi bir yasal düzenleme mevcut olmadığından, üçüncü ülkeye yerleştirme tamamen ülkelerine sığınmacı kabul edecek devletlerin takdirine kalmıştır⁹³.

Devletlerin yeniden yerleştirme konusunda sorumluluk paylaşımı içerisine girmek istemedikleri durumda ise, uzun süre çok sayıda sığınmacıya ev sahipliği yapan ülkelerin, herhangi bir kalıcı çözüm olmaması durumunda ekonomik, sosyal ya da güvenlik problemleriyle sonuçlanan sorunlarla uğraşmak zorunda kaldıkları bir gerçektir⁹⁴. BMMYK'nin 30.03.2016 tarihi itibarıyla Türkiye'deki 480.000 geçici koruma statüsü sahibi kişinin üç yıl içerisinde yeniden yerleştirilmesi hedefinin, aradan geçen üç yılı aşkın sürenin sonunda, Eylül 2018 tarihi itibarıyla üçüncü ülkeye yerleştirilenlerin 27.478 geçici koruma statüsü sahibi kişi ile sınırlı kalması⁹⁵ ve son olarak 03.02.2021 tarihi itibarıyla "birebir formülü"

⁸⁹ UNHCR, Resettlement Handbook 2004, s. 6.

⁹⁰ UNHCR, Global Consultations on International Protection, Strengthening and Expanding Resettlement Today: Dilemmas, Challenges and Opportunities, 4th Meeting, EC/GC/02/7, 25 April 2002, paragraf 5, <https://www.refworld.org/docid/3d62679e4.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁹¹ UNHCR, Resettlement Handbook 2011, s. 67.

⁹² UNHCR, Resettlement Handbook 2004, s. 3.

⁹³ UNHCR, The Global Compact of Refugees: Final Draft (as at 26 June 2018), <https://www.unhcr.org/5b3295167> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁹⁴ UNHCR, EC/GC/02/7, paragraf 11/a.

⁹⁵ UNHCR, High-level Meeting on Global Responsibility Sharing through Pathway for Admission of Syrian Refugees, Remarks by Filippo Grandi, 30 March 2016,

kapsamında yerleştirilenler de dâhil olmak üzere toplam sayının 44.558⁹⁶ olduğu dikkate alındığında, üçüncü ülkeye yerleştirme çözümünün son derece sınırlı olduğu ve Türkiye'nin açık kapı politikası ile ülkesine kabul ettiği bu kişilere yönelik sorumluluğunu büyük ölçüde tek başına yönetmek zorunda olduğu görülmektedir.

Üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme imkânı gerçekleşmediğinde ise gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelere maddi yardım alması söz konusu olmaktadır⁹⁷. Her ne kadar geçici korunanlara yönelik olarak GKY mad. 42 ve 44 hükümlerinde gönüllü geri dönüş ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirme düzenlemişse de geçici koruma kapsamındaki kişilerin, bir daha ülkelerine dönmelerinin ya da üçüncü bir ülkeye yerleştirmelerinin mümkün olmadığı durumda, Türkiye'de kalıcı çözüme kavuşturulmaları için yerel entegrasyon çözümü değerlendirilmelidir.

D. Yerel Entegrasyon

Geleneksel olarak benimsenen ve yerinden edilen kişilerin içinde buldukları kötü durumu sona erdirerek normal bir yaşam sürmelerini sağlayan kalıcı çözüm türlerinden⁹⁸ gönüllü geri dönüş ve üçüncü ülkeye yeniden yerleştirmenin yanı sıra yerel entegrasyonun da dikkate alınması gerekir⁹⁹. Özellikle gönüllü geri dönüşün, başta Suriye olmak üzere birçok menşe ülke açısından mümkün olmaması ve dünya üzerindeki yeniden yerleştirme yerlerinin sınırlı olması nedeniyle Türkiye

<http://www.unhcr.org/admin/hcspeeches/56fb8e449/high-level-meeting-global-responsibility-sharing-pathway-admission-syrian.html> (Erişim Tarihi: 08.02.2021); UNHCR, Türkiye: Üçüncü Ülkeye Yerleştirme, Eylül 2018, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/12/Resettlement-Fact-Sheet-September-2018-TR.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁹⁶ GİGM, 2014-2021 Yılları Arasında Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁹⁷ FITZPATRICK, *Temporary Refuge*, s. 68.

⁹⁸ UNHCR, *An Introduction to International Protection*, 2005, s. 137, <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self-study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons.html?query=Palestine> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

⁹⁹ STEIN, Barry N., *Durable Solutions for Developing Country Refugees*, *The International Migration Review*, C. 20, S. 2, 1986, s. 268.

açısından yerel entegrasyonun kalıcı bir çözüm olarak daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir¹⁰⁰.

BMMYK, yerel entegrasyonu, kendine has ve birbiriyle ilişkili üç boyutu bulunan ve sığınma arayanların, ev sahibi ülke vatandaşları ve kurumları ile etkileşim içinde olduğu, sığınma arayan kişinin kendi kültürel kimliğinden vazgeçmek zorunda kalmaksızın sığınma ülkesinin toplumuna uyum sağlamaya hazır olmasını gerektiren bir süreç olarak tanımlamaktadır¹⁰¹. Buna göre “*yasal boyut*”; seyahat özgürlüğü, eğitime ve iş piyasasına erişim, sağlık hizmetleri de dâhil olmak üzere kamu yardımına erişim, mülk edinme hakları olmak üzere kademeli olarak artan şekilde devletin vatandaşlarının yararlandığı haklarla orantılı olarak haklar verilmesi, daimî ikamet ve nihayetinde vatandaşlığın kazanılması sürecini, “*ekonomik boyut*”; sığınma arayanların, sürdürülebilir geçim kaynakları aramaya başlayarak kendi kendine yetebilir bir seviyeye ulaşmaları ile giderek ev sahibi devletin desteğine daha az bağımlı hâle geldiği ve ev sahibi devletin ekonomisine katkı sağladığı süreci, “*sosyal, kültürel ve siyasi boyut*” ise sığınma arayanların ayrımcılık ve sömürüye maruz kalmaksızın ev sahibi devletin toplumu içerisinde yaşamalarına ve söz konusu ülkenin sosyal yaşamına katkı sağladığı süreci ifade etmektedir¹⁰².

Sığınma arayanların, sığınma ülkesinde uzun süre kalmaları durumunda, göç politikasının bağış ve destek programlarından yerel entegrasyonla sonuçlanacak kalıcı çözüm programlarına dönüşmesi gerekir¹⁰³. Dolayısıyla sığınma arayanların, ev sahibi ülkede bulunmalarına her ne kadar geçici gözle bakılmaktaysa¹⁰⁴ da Türkiye’nin geçici korunan Suriyeliler için geçici duraktan kalıcı bir ülkeye dönüştüğü kabul edile-

¹⁰⁰ BAŞAK Cengiz, Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenler, Ankara, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No: 686, 2011.

¹⁰¹ UNHCR, Resettlement Handbook 2004, s. 34.

¹⁰² UNHCR, Resettlement Handbook 2004, s. 34.

¹⁰³ HARRELL-BOND, s. 50-51.

¹⁰⁴ KIBREAB, Gaim, “Citizenship Rights and Repatriation of Refugees”, International Migration Review, C. 37, S. 1, 2003, s. 63.

rek¹⁰⁵, 10 yıla yaklaşan geçiciliğin, farklı kalıcı çözümler dikkate alınarak dengeli bir destek paketi ile bir an önce çözümlenmesi¹⁰⁶ gerekir. Bu açıdan Türkiye uluslararası toplum ile iş birliği içerisinde mümkün olduğu ölçüde üçüncü ülkeye yerleştirme kalıcı çözümünü gündemde tutmalı ve ülkelerine geri dönmek istemeyen ya da geri dönemeyen geçici korunanlar için ise yerel entegrasyon gündeme gelmelidir¹⁰⁷.

Geçici korunanların yerel entegrasyon kalıcı çözümününün gerçekleştirilmesi için, öncelikle seyahat özgürlüğü ve iş piyasasına erişim gibi hakların kademeli olarak arttırılması ve kendi kendine yetebilir ve nihayetinde ekonomiye katkı sağlar hâle gelmeleri gerekmektedir. Zira kendi kendine yetebilme durumu, kalıcı çözümlerden yerel entegrasyon ile sonuçlanacak sürecin bir parçasıdır¹⁰⁸. Mevcut geçici koruma rejiminde, geçici korunanlar ancak kayıt tarihinden itibaren altı ay sonra çalışma izni başvurusunda bulunabilmekte (GKÇY mad. 5) ve çalışma iznine başvuru yapılan işyerindeki çalışan Türk vatandaşı sayısının yüzde 10'unu aşmayacak şekilde istihdam kotasına tabi tutulmaktadır (GKÇY mad. 8). Ayrıca seyahat özgürlüklerinin kademeli olarak arttırılması yerine, geçici korunanların büyük çoğunluğunun kaldığı illerden¹⁰⁹, izinsiz ayrılışlarının önüne geçebilmek amacıyla, 2016/8 sayılı Genelge¹¹⁰ ile illerin giriş çıkış noktalarında kolluk birimlerince belge kontrolü yapılması ve yapılan kontrollerde, ikamet ili dışında farklı bir ile 15 gün süreli "Yol İzin Belgesi" olmaksızın seyahat edenlerin seyahatlerinin engellenerek ika-

¹⁰⁵ ERDEM, B. Bahadır, "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyal, Siyasi ve Vatandaşlık Hukuku Bakımından Türkiye'deki Durumları", *Public and Private International Law Bulletin*, C. 37, S. 2, 2017, s. 339.

¹⁰⁶ EXCOM, *Agenda for Protection*, s. 18.

¹⁰⁷ LOW, Ana, "Local Integration: a Durable Solution for Refugees?", *Forced Migration Review*, S. 25, 2006, s. 65.

¹⁰⁸ UNHCR, *EC/GC/02/6*, paragraf 16.

¹⁰⁹ 03.02.2021 tarihi itibarıyla Türkiye'de geçici koruma kapsamında kayıtlı olan 3.650.496 Suriyeli'den 58.481 kişi geçici barınma merkezlerinde barındırılırken 3.592.015 kişi illerde yaşamlarını sürdürmektedir., bkz., <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

¹¹⁰ GİGM, *Geçici Koruma Kapsamındaki Yabancılarla İlgili Yapılacak İş ve İşlemlerin Uygulanmasına Dair Usul ve Esaslar*, 15.03.2016, bkz., <https://kms.kaysis.gov.tr/Home/Goster/140290?AspxAutoDetectCookieSupport=1> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

met iline yönlendirilmeleri düzenlenerek seyahat hakları kısıtlanmaktadır¹¹¹.

Geçici koruma rejimi içerisinde, geçici korunanların haklarının kademeli olarak artırılması imkânı söz konusu değildir. Zira geçici korumanın uluslararası korumaya yönelik ara (*interim*) koruma olması sebebiyle makul bir süre sonra daha kalıcı bir statüye geçişin sağlanması gerekir¹¹². Ancak geçici korumanın uygulandığı süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları değerlendirilmemektedir (GKY mad. 16). Bu açıdan öncelikle geçici koruma uygulamasına son verilmesi gerekmektedir. Zira geçici koruma kapsamındaki yabancıların geri dönüşlerinin yakın zamanda mümkün olmaması sebebiyle, uluslararası koruma statülerine geçiş imkânını içerecek şekilde entegrasyonlarının kademeli olarak sağlanması gerekir¹¹³. Bunun için Cumhurbaşkanı tarafından verilecek geçici korumanın sonlandırılması kararıyla birlikte; geçici korunanlara, koşullarını taşıdıkları uluslararası koruma statüsü toplu olarak verilir ya da uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvuruları bireysel olarak değerlendirilir (GKY mad. 11).

Öncelikle geçici koruma uygulamasına son verilmesi durumunda, geçici korunan Suriyelilerin; ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkuları, Avrupa ülkelerinde meydana gelen olaylar sebebine dayanmadığı için, mülteci statüsü (YUKK mad. 61) sahibi ola-

¹¹¹ Geçici korunanların seyahat haklarının kanun hükmüne dayanmaksızın, idarenin bir tasarrufu olan Genelge ile kısıtlanmasının açıkça Anayasa mad. 16 hükmüne aykırılık teşkil ettiğine ilişkin bkz., ARIKAN Gökçe, Göç Hukukunda Yabancıya Sağlanan Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 58-59.

¹¹² UNHCR, Mass Influx Situations, paragraf 16.

¹¹³ ÖZTÜRK, s. 255; KAYGISIZ, İrfan, "Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri", Friedrich-Ebert-Stiftung, Ağustos 2017, s. 19, <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Dünyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasına%20Etkileri%20.pdf> (Erişim Tarihi: 08.02.2021); ASLANTÜRK, Oğuzhan/TUNÇ, Yusuf Erdem, "Türkiye'de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği", Ombudsman Akademik, Kamu Denetçiliği Kurumu, C. 5, S. 9, 2018, s. 163; YILMAZ-EREN, Esra, Mülteci Hukukunda Geçici Koruma, Seçkin Yayınları, 2018, s. 343.

mayacakları gibi 1951 Cenevre Antlaşması'nın mültecilere sağladığı haklardan da faydalanamayacaklardır.

Bu açıdan geçici koruma uygulamasına son verilmesi hâlinde geçici korunan Suriyelilere; Avrupa ülkeleri dışında meydana gelen olaylar sebebiyle ırkı, dini, tabiiyeti, belli bir toplumsal gruba mensubiyeti veya siyasi düşüncelerinden dolayı zulme uğrayacağından haklı sebeplerle korkularına dayalı olarak şartlı mülteci (YUKK mad. 62) ya da menşe ülkesine veya ikamet ülkesine geri gönderildiği takdirde; ölüm cezasına mahkum olacak olması veya ölüm cezası infaz edilecek olması ya da işkenceye, insanlık dışı veya onur kırıcı cezaya veya muameleye maruz kalacak olması ya da uluslararası veya ülke genelindeki silahlı çatışma durumlarında, ayırım gözetmeyen şiddet hareketleri nedeniyle şahsına yönelik ciddi tehditle karşılaşacak olması sebebiyle şartlarını taşıyan geçici korunan Suriyelilere, ikincil koruma statüsü (YUKK mad. 63) verilmesi söz konusu olacaktır.

Geçici koruma uygulamasına Cumhurbaşkanı tarafından son verilmesi ve geçici korunanların da uluslararası koruma statüsü elde etmeleri ile karşılıklılık şartından muaf hâle gelirler (YUKK mad. 88/1). Ayrıca geçici korunanlar, uluslararası koruma statülerinden şartlı mülteci ya da ikincil koruma statüsünü elde etmeleri hâlinde, süresiz çalışma izninin sağladığı haklardan yararlanmalarına imkân veren ve eş ile bakmakla yükümlü olduğu çocuklarına da ikamet hakkı sağlayan turkuaz kart başvurusunda bulunabilirler (UİK mad. 3/1/ğ, mad. 11/3-4, mad. 11/6). Başvurularının olumlu değerlendirilmesi hâlinde, süresiz çalışma izninin sağladığı haklardan yararlanma ve Türkiye'deki ikamet, seyahat, çalışma, yatırım, ticari faaliyet, miras, taşınır ve taşınmaz iktisabı ile ferah gibi konulara yönelik işlemlerinin, ilgili kurum ve kuruluşlar tarafından Türk vatandaşlarına uygulanmakta olan mevzuata göre yürütülmesi imkânı elde ederler (Turkuaz Kart Yönetmeliği¹¹⁴ (TKY) mad. 19/1/ç). Böylece uluslararası koruma statüsü elde etmeleri ile haklarının kademeli olarak arttırılması imkânı söz konusu olur.

Yerel entegrasyonun yasal boyutu ile hedeflenenin geçici korunanların haklarının kademeli olarak arttırılması olduğundan, geçici koru-

¹¹⁴ R.G. T. 14.03.2017, S. 30007.

nanların haklarının iyileştirilmesi bakımından şartlı mülteci statüsü yerine ikincil koruma statüsü verilmesinin daha uygun olacaktır. Zira ikincil koruma statüsü sahibi kişinin kimlik belgesi çalışma izni yerine geçeceğinden, yabancıların çalışamayacağı iş ve mesleklere ilişkin diğer mevzuatta yer alan hükümler saklı kalmak koşuluyla statü almasından itibaren bağımlı veya bağımsız olarak çalışabilirken¹¹⁵ (YUKK mad. 89/4/b); şartlı mülteci statüsü sahibi yabancıların çalışmaya başlamadan önce çalışma izni almaları gerekir (Uluslararası İşgücü Kanunu¹¹⁶ mad. 17/1 - YUKK mad. 89/4/a). Ayrıca uluslararası koruma statüsü sahibinin eş, ergin olmayan çocuk ile bağımlı çocukları için üç yılı aşmayacak şekilde verilen aile ikamet izni ikincil koruma statüsü sahiplerine tanınırken, şartlı mültecilerin ülkede kalışlarının geçici görülmesi sebebiyle¹¹⁷ aile ikamet izni hakkı tanınmamaktadır (YUKK mad. 34/1).

Geçici korunanların haklarının kademeli olarak arttırılmasında uluslararası koruma statülerine geçişin yanı sıra, kalıcı ikamet¹¹⁸ ve nihayetinde vatandaşlık verilmesi imkânı da değerlendirilmelidir¹¹⁹.

Yerel entegrasyon sadece sığınma arayanların haklarına saygı gösterilmesinin ötesinde, sığınma ülkesinde vatandaşlığın kazanılmasına doğru bir süreçtir¹²⁰ ve vatandaşlığın kazanılması, yerel entegrasyonun son adımını oluşturmaktadır¹²¹. Bu sebeple ideal olan, yerel entegrasyon-

¹¹⁵ İkincil koruma statüsü sahibinin, Türkiye’de üç yıl ikamet etmesi veya Türk vatandaşıyla evli olması ya da Türk vatandaşı çocuğu olması hâlinde; iş piyasasına erişiminin, iş piyasasındaki durum ve çalışma hayatındaki gelişmeler ile istihdama ilişkin sektörel ve ekonomik şartların gerekli kıldığı hâllerde, belirli bir süre için, tarım, sanayi veya hizmet sektörleri, belirli bir meslek, iş kolu veya mülki ve coğrafi alan itibarıyla sınırlandırılması da söz konusu olmamaktadır (YUKK mad. 89/4/c).

¹¹⁶ RG. T. 13.08.2016, S. 29800.

¹¹⁷ BARAN-ÇELİK, Neşe, “Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri”, İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, C. 6, S. 3, s. 108; KAYA, s. 139.

¹¹⁸ Yerel entegrasyon için sığınma arayanlara vatandaşlık verilmesinin zorunlu olmadığı ve kalıcı ikamet ile de yerel entegrasyon sağlanabileceği yönünde bkz., SMIT, s. 100.

¹¹⁹ NURDOĞAN/ÖZTÜRK, s. 1169.

¹²⁰ HATHAWAY, *The Rights of Refugee*, s. 979-980.

¹²¹ KAYA, s. 102.

nun vatandaşlığın kazanılmasını da içermesidir¹²². Ancak vatandaşlığın kazanılması her ne kadar kalıcı çözüm türü olan yerel entegrasyonun son adımını teşkil etse de yerel entegrasyon sürecinin sonunda geçici korunanlara vatandaşlık verilmesine ilişkin uluslararası hukukta herhangi bir düzenleme olmadığı gibi buna yönelik herhangi bir zorunlulukta yoktur¹²³. Zira 1951 Cenevre Antlaşması mad. 34 hükmünde bile taraf devletlerin mültecileri, vatandaşlığa almaları bir zorunluluk olarak değil sadece mevcut vatandaşlığa alma mevzuatları çerçevesinde imkân tanımak olarak düzenlenmişken¹²⁴, 1951 Cenevre Antlaşması'nın sağladığı haklardan yararlanamadıkları için mültecilere nazaran daha sınırlı haklara sahip geçici korunanların vatandaşlığa alınmaları konusunda herhangi bir zorunluluk olmadığı açıktır.

Yerel entegrasyon sürecinin sonunda vatandaşlığın verilmesi zorunluluk olmadığından, geçici korunanlara vatandaşlığın verilmesinden; askerlik yapma, seçme ve seçilme, kamu görevlerine girme, muaf olarak araç ithal etme dışında Türk vatandaşlarına tanınan haklardan yararlanma imkânı veren uzun dönem ikamet izni verilmesi tavsiye edilmektedir¹²⁵. Ancak YUKK mad. 42 hükmü, geçici koruma statüsü sahiplerinin uzun dönem ikamet iznine geçiş yapamayacaklarını açıkça düzenlediğinden bu yönde bir değişiklik yapılmadıkça böyle bir imkân söz konusu değildir.

Yerel entegrasyonun son adımı olarak vatandaşlık verilmesinde; hem vatandaşlığın verilmesi geçici korunanların istek ve talebine bağlı olarak başvuru yapmalarını gerektirmekte¹²⁶ hem de Türk toplumundan farklı olan ve özellikle psikolojik bakımdan zor durumdaki bu kadar büyük bir insan kitlesinin Türk vatandaşlığına bir anda alınmasının toplumun da kabul edebileceği bir durum olmaması¹²⁷ sebebiyle geçici korunan Suriyelilerin toplu olarak vatandaşlığa alınmaması gerekir.

¹²² UNHCR, EC/GC/02/6, paragraf 15.

¹²³ KAYA, s. 122.

¹²⁴ HATHAWAY, *The Rights of Refugee*, s. 987-988, 990.

¹²⁵ KAYA, s. 175, 177.

¹²⁶ EKŞİ, Nuray, "Suriyelilere Toplu Olarak Türk Vatandaşlığı Verilebilir Mi?", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 89, S. 2, 2015, s. 201.

¹²⁷ ERDEM, *Suriyelilerin Durumları*, s. 349.

Geçici korunanların toplu vatandaşlığa alınması yerine, sosyal ve ekonomik bakımdan ülkeye uyum sağlayanlar ya da daha kolay uyum sağlamaları mümkün olanlar yavaş yavaş ve zamana yayarak alınmalıdır¹²⁸. Zira Ekim 2017 tarihi itibarıyla 618.948 Suriyeli öğrenci ile okullaşma oranının % 59 olduğu ancak bunlardan sadece 351.135 öğrencinin devlet okullarına gittiği ve geri kalanının geçici barınma merkezlerinde eğitim aldığı düşünüldüğünde devlet okullarına toplamda giden Suriyeli öğrenci sayısının % 30 gibi düşük bir düzeyde kaldığı ve Türkiye'deki Suriyeli okul çağındaki çocukların ciddi bir bölümünün okul imkânı bulamadığı ve Türkçe bilmediği anlaşılmaktadır¹²⁹. Dolayısıyla sosyal ve ekonomik bakımdan ülkeye uyum sağlamada eğitim ve dil durumunun ne kadar önemli olduğu ve mevcut durumda geçici korunanlar arasında bu oranın henüz istenilen düzeyde olmadığı dikkate alındığında toplu vatandaşlık yerine vatandaşlığın zamana yayılarak verilmesi gerekir.

Türk vatandaşlığının kazanılması ya kişinin iradesi veya talebi olmaksızın kanun gereği kendiliğinden *"doğumla kazanılan vatandaşlık"* ya da kişinin istek ve talebine bağlı olarak yetkili makam kararı veya tespiti ile *"sonradan kazanılan vatandaşlık"* şeklinde gerçekleşir¹³⁰ ve geçici koruma statüsü sahibi bir kişinin de şartlarını taşıması hâlinde, yetkili makam kararı ile istisnai yolla (Türk Vatandaşlığı Kanunu¹³¹ (TVK) mad. 12), evlilik yoluyla (TVK mad. 16) ya da evlat edinme (TVK mad. 17) yoluyla Türk vatandaşlığını kazanması mümkündür. Yetkili makam kararı ile genel yolla Türk vatandaşlığının kazanılmasında ise, öncelikle başvuru tarihinden geriye doğru Türkiye'de kesintisiz beş yıl ikamet etmek şartı arandığından (TVK mad. 11/1/b) ve Türkiye'de yerleşme niyetini göstermeyen sığınmacı gibi amaçlarla ikamete bağlandığı anlaşılan kişilerin başvurusu kabul edilmez olduğundan (Türk Vatandaşlığı Kanununun Uygulanmasına İlişkin Yönetmelik¹³² (TVKY) mad. 16/2/c –

¹²⁸ ERDEM, Suriyelilerin Durumları, s. 348.

¹²⁹ KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU, Türkiye'deki Suriyeliler – Özel Rapor, 2018, s. 218-219 https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/ozel_rapor.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

¹³⁰ ERDEM B. Bahadır, Türk Vatandaşlık Hukuku, 7.bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019, s. 98.

¹³¹ RG. T. 12.06.2009, S. 27256.

¹³² RG. T. 6.4.2010, S. 27544.

GKY mad. 25) geçici koruma statüsü sahibi kişiler genel yolla vatandaşlık kazanamamaktadır. Geçici koruma statüsündekilerin genel yolla da Türk vatandaşlığına başvurabilmeleri için söz konusu sınırlamanın kaldırılması gerektiği savunulmaktaysa¹³³ da; İçişleri Bakanlığı tarafından 30 Aralık 2019 tarihi itibariyle Türk vatandaşlığı verilen Suriyeli geçici korunan sayısının 53.000 yetişkin ve 57.000 çocuk olmak üzere 110.000 olduğu dikkate alındığında¹³⁴, Türk Vatandaşlık mevzuatında Türkiye’de yerleşme niyetini göstermeyen sığınmacı gibi amaçlarla ikamete bağlandığı anlaşılan kişilerin başvurusunun kabul edilmez olması düzenlemesinin (TVKY mad. 16/2/c – GKY mad. 25) bir eksiklik olarak değerlendirilmemesi gerektiği kanaatindeyiz. Zira geçici korunan Suriyeliler istisnai yolla, evlilik yoluyla ve evlat edinme yoluyla Türk vatandaşlığını kazanabilmektedir. Zaten geçici korunanların tamamının vatandaşlığa alınması mümkün olmayacağından¹³⁵; ancak yerel entegrasyonu sağlanabilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti’ne katkı sağlayacak kişilere vatandaşlık verilmesi doğru bir yaklaşımdır¹³⁶.

SONUÇ

Türk yabancılar hukukunda 28.04.2011 tarihinden itibaren kitlesel olarak sınırlarımıza gelenlerin başlangıçta geçici oldukları ve geri dönecekleri düşüncesiyle bir süre sınırı öngörülmezsizin uygulanan ve bu süre içerisinde de bireysel uluslararası koruma başvurusunda bulunulamaması, geçici korunan Suriyelilerin 10 yıla yaklaşan süreçte uluslararası korumaya nazaran daha kısıtlı haklarla belirsizliği yaşamalarına neden olmaktadır.

Geçici korunanların içinde buldukları zor durumu çözüme kavuşturarak, normal yaşam sürmelerine imkân verecek kalıcı çözümlerin gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Bu anlamda kalıcı çözümlerin gerçekleştirilmesi, bir devletin tek başına üstesinden gelebileceği bir durum

¹³³ KAYA, s. 177

¹³⁴ MÜLTECİLER DERNEĞİ, Türk Vatandaşlığı Verilen Suriyeli Sayısı, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

¹³⁵ EKŞİ, Suriyelilere Toplu Vatandaşlık, s. 348.

¹³⁶ ERKAN, Mustafa, “Uluslararası Koruma Başvuru Sahipleri, Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüsü Sahiplerinin İş Piyasasına Erişimlerinin Değerlendirilmesi”, B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 37, S. 2, 2018, s. 241.

olmadığından; başta BMMYK olmak üzere uluslararası iş birliği ile gerçekleştirilmelidir.

Geçici korunanlara yönelik olarak, gönüllü geri dönüş, üçüncü ülkeye yerleştirme ve yerel entegrasyon kalıcı çözümlerinin birleşiminden oluşan bir program izlenmelidir. Suriye’de istikrarın ne zaman sağlanacağına belirsiz olduğu bir ortamda geçici korunanların, menşe ülkelerine geri dönme eğilimleri azalmaktadır ve Türkiye’deki Suriyeli % 80’inden fazlasının artık geri dönmeyeceği ve sürekli olarak Türkiye’de yaşayacakları ifade edilmektedir¹³⁷. Zaten Suriye’deki mevcut güvenlik sorunlarının devam ettiği süreçte Türkiye’nin geri dönüşlerde erken hareket etmesi geri göndermeme yasağının da ihlaline sebebiyet verebilecektir.

03.02.2021 tarihi itibarıyla üçüncü ülkeye yerleştirilen geçici korunan sayısının toplam 44.558 kişi¹³⁸ olduğu dikkate alındığında, üçüncü ülkeye yerleştirme çözümünün son derece sınırlı sayıda kişi için geçerli olduğu ve Türkiye’nin açık kapı politikası ile ülkesine kabul ettiği bu kişilere yönelik sorumluluğunu büyük ölçüde tek başına yönetmek zorunda olduğu görülmektedir. Bu anlamda Türkiye açısından yerel entegrasyonun kalıcı bir çözüm olarak daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir.

Yerel entegrasyon yasal boyutu ile geçici korunanların haklarının kademeli olarak arttırılmasını gerektirirken; geçici koruma rejimi içerisinde, geçici korunanların haklarının kademeli olarak arttırılması imkânı söz konusu değildir. Bu sebeple öncelikle geçici koruma uygulamasına son verilerek, uluslararası koruma statülerine geçiş imkânını sağlanmalıdır. Bunun için Cumhurbaşkanı tarafından verilecek geçici korumanın sonlandırılması kararıyla birlikte; geçici korunanlara, koşullarını taşıdıkları uluslararası koruma statüsü toplu olarak verilmeli ya da uluslararası koruma başvurusunda bulunanların başvuruları bireysel olarak değerlendirilmelidir. Yerel entegrasyonun yasal boyutu ile hedeflenenin geçici korunanların haklarının kademeli olarak arttırılması olduğundan, geçici

¹³⁷ ERDOĞAN, s. 24.

¹³⁸ GİGM, 2014-2021 Yılları Arasında Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638> (Erişim Tarihi: 08.02.2021).

korunanların başta iş piyasasına erişim hakkı ve aile birleşimi hakkı olmak üzere haklarının iyileştirilmesi bakımından şartlı mülteci statüsü yerine ikincil koruma statüsü verilmesi daha uygun olacaktır. Ayrıca yerel entegrasyon kalıcı çözümü için, uluslararası koruma statüsü verilmesinin yanı sıra zaman içerisinde vatandaşlık verilmesi imkânı da değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

- AFRICA RESEARCH BULLETIN, Continental Developments, November 16th - December 15th 2018.
- ALLAIN, Jean, "The Jus Cogens Nature of Non-Refoulement", International Journal of Refugee Law, C. 13, S. 4, 2001, s. 533-55.
- ARIKAN, Gökçe, Göç Hukukunda Yabancıya Sağlanan Uluslararası, Bölgesel ve Ulusal Koruma, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.
- ASAR, Aydoğan, Göç Yönetimi, 2. bs., Ankara, Seçkin Yayınevi, 2016.
- ASLANTÜRK, Oğuzhan/TUNÇ, Yusuf Erdem, "Türkiye'de Yabancıların Çalışma İzinleri: Suriyeliler Örneği", Ombudsman Akademik, Kamu Denetçiliği Kurumu, C. 5, S. 9, 2018, s. 141-181.
- BARAN-ÇELİK, Neşe, "Türk Hukukunda Uluslararası Koruma Başvurusunda Bulunan veya Uluslararası Korumadan Yararlanan Yabancıların Hak ve Yükümlülükleri", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı, C. 6, S. 3, s. 67-148.
- BARNETT, Michael/FINNEMORE, Martha/BARNETT, Michael N., Rules for the World: International Organizations in Global Politics", Cornell University Press, 2004.
- BAŞAK Cengiz, Mülteciler, Sığınmacılar ve Yasa Dışı Göçmenler, Ankara, İçişleri Bakanlığı Genel Yayın No: 686, 2011.
- BRADLEY, Megan, Refugee Repatriation: Justice, Responsibility and Redress, Cambridge University Press, 2013.
- CHETAIL, Vincent, "Voluntary Repatriation in Public International Law: Concepts and Contents", Refugee Survey Quarterly, C. 23, S. 3, 2004, s. 1-32.
- COLEMAN, Nils, "Non-Refoulement Revised Renewed Review of the Status of the Principle of Non-Refoulement as Customary International Law", European Journal of Migration and Law, 2003, s. 23-68.
- CRISP, Jeff, "Repatriation Principles under Pressure", Forced Migration Review, S. 62, 2019, s. 19-23.

- CRISP, Jeff/LONG, Katy, "Safe and Voluntary Refugee Repatriation: From Principle to Practice", *Journal on Migration and Human Security*, C. 4, S. 3, 2016, s. 141-147.
- DALBOY, Elif, "Türk Yabancılar Hukukunda Geçici Koruma Statüsü Sahibi Yabancıların Çalışma Hakları", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2020.
- DUFFY-TOTF, Monica, "The Myth of the Borderless World: Refugees and Repatriation Policy", *Conflict Management and Peace Science*, S. 24, 2007, s. 139-157.
- ECRE, Asylum Information Database, Country Report: Turkey, 31.12.2018, http://www.asylumineurope.org/sites/default/files/report-download/aida_tr_2018update.pdf.
- EDWARDS, Alice, "Human Rights, Refugees and the Right 'to Enjoy' Asylum", *International Journal of Refugee Law*, C. 17, S. 2, 2005, s. 297-330.
- EDWARDS, Alice, "Temporary Protection, Derogation and The 1951 Refugee Convention", *Melbourne Journal of International Law*, C. 13, 2012, s. 1-41.,
- EKŞİ, Nuray, "Geçici Koruma Yönetmeliği Uyarınca Geçici Korumanın Şartları, Geçici Koruma Usulü, Sağlanan Haklar ve Geçici Korumanın Sona Ermesi", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 88, S. 6, 2014, s. 65-89.
- EKŞİ, Nuray, "Suriyelilere Toplu Olarak Türk Vatandaşlığı Verilebilir Mi?", *İstanbul Barosu Dergisi*, C. 89, S. 2, 2015, s. 196-201 (Suriyelilere Toplu Vatandaşlık).
- ELÇİN, Doğa, "Türkiye'de Bulunan Suriyelilere Uygulanan Geçici Koruma Statüsü 2001/55 Sayılı Avrupa Konseyi Yönergesi İle Geçici Koruma Yönetmeliği Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, S. 124, 2016, s. 10-80.
- ERDEM, B. Bahadır, "Geçici Koruma Statüsündeki Suriyelilerin Sosyal, Siyasi ve Vatandaşlık Hukuku Bakımından Türkiye'deki Du-

- rumları”, *Public and Private International Law Bulletin*, C. 37, S. 2, 2017, s. 332-351 (Suriyelilerin Durumları).
- ERDEM, B. Bahadır, *Türk Vatandaşlık Hukuku*, 7. bs., İstanbul, Beta Yayıncılık, 2019.
- ERDOĞAN, Murat, *Türkiye’deki Suriyeli Mülteciler*, Eylül 2019, <https://www.kas.de/documents/283907/7339115/Türkiye%27deki+Suriyeliler.pdf/aca9d37-7035-f37c-4982-c4b18f9b9c8e?version=1.0&t=1571303334464> (Suriyeli Mülteciler).
- ERDOĞAN, M. Murat/ÜNVER, Can, *Perspectives, Expectations and Suggestions of the Turkish Business Sector on Syrians in Turkey*, 2015, <http://tisk.org.tr/en/wp-content/uploads/2016/01/goc-rapor-ing.pdf>.
- ERKAN, Mustafa, “Uluslararası Koruma Başvuru Sahipleri, Uluslararası Koruma ve Geçici Koruma Statüsü Sahiplerinin İş Piyasasına Erişimlerinin Değerlendirilmesi”, *B.U.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C. 37, S. 2, 2018, s. 221-247.
- EXCOM, *Protection of Asylum-Seekers in Situations of Large-Scale Influx*, No: 22, 32nd session, 12A (A/36/12/Add.1), 21 October 1981, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c6e10/protection-asylum-seekers-situations-large-scale-influx.html>. (21 October 1981)
- EXCOM, *General Conclusion on International Protection*, 39th session, No. 50, 12A (A/43/12/Add.1), 10 October 1998, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/3ae68c9510/general-conclusion-international-protection.html>.
- EXCOM, *Agenda for Protection*, 43. Session, A/AC.96/965/Add.1, 26 June 2002, <https://www.refworld.org/docid/3d4fd0266.html> (Agenda for Protection).
- EXCOM, *Conclusion on Legal Safety Issues in the Context of Voluntary Repatriation of Refugees*, 55th session, A/AC.96/1003, 08 October 2004, <https://www.unhcr.org/excom/exconc/417527674/conclusion->

legal-safety-issues-context-voluntary-repatriation-refugees.html.

FARMER, Alice, "Non-Refoulment and Jus Cogens: Limiting Anti-Terror Measures that Threaten Refugee Protection", *Georgetown Immigration Law Journal*, C. 23, S. 1, 2008, s. 1-38.

FITZPATRICK, Joan, "Flight from Asylum: Trends Toward Temporary Refuge and Local Responses to Forced Migrations", *Virginia Journal of International Law*, C. 35, S. 1, 1994, s. 13-70. (Temporary Refuge)

FITZPATRICK, Joan, "Temporary Protection of Refugees: Elements of a Formalized Regime", *The American Journal of International Law*, C. 94, S. 2, 2000, s. 279-306.

GİGM, 2014-2021 Yılları Arasında Suriyelilerin Üçüncü Ülkelere Yeniden Yerleştirilmesi, <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>.

GOODWIN-GILL, Guy S./MCADAM, Jane, *The Refugee in International Law*, 3. bs, Oxford University Press, 2011.

HATHAWAY, James C., "The Meaning of Repatriation", *International Journal of Refugee Law*, C. 9, S. 4, 1997, s. 551-558.

HATHAWAY James C., *The Rights of Refugee under International Law*, Cambridge University Press, 2005 (The Rights of Refugee).

HATHAWAY, James C./NEVE, R. Alexander, "Making International Refugee Law Relevant Again: A Proposal for Collectivized and Solution-Oriented Protection", *Harvard Human Rights Journal*, C. 10, 1997, s 115-211.

HARILD, Niels/CHRISTENSEN, Asger/ZETTER, Roger, *Sustainable Refugee Return: Triggers, Constraints, and Lessons on Addressing the Development Challenges of Forced Displacement*, Global Program on Forced Displacement, 2015.

HARRELL-BOND, Barbara E., "Under What Conditions Is It the Most Desirable Solution for Refugees? An Agenda for Research", *African Studies Review*, C. 32, S. 1, 1989, s. 41-69.

HOLLOWAY, Kerrie, "Repatriation with Dignity", *Forced Migration Review*, S. 62, 2019, s. 43-54.

- ILO, ILO's Refugee Response in Turkey, 30.01.2020, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/publication/wcms_735595.pdf.
- İÇDUYGU, Ahmet/AYAŞLI, Enes Ayaşlı, "Geri Dönüş Siyaseti: Suriyeli Mültecilerin Dönüş Göçü İhtimali ve Gelecek Senaryoları", Mi-ReKoc Çalışma Notları, 2019, https://mirekoc.ku.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/Mirekoc_Rapor_GeriDonusSiyaseti.pdf.
- İNELİ-CİĞER, Meltem, "Uluslararası Hukuka Uygun Geçici Koruma Rejiminin Unsurları Üzerine", Göç Araştırmaları Dergisi C. 2, S. 3, 2016, s. 62-92.
- KAMU DENETÇİLİĞİ KURUMU, Türkiye'deki Suriyeliler – Özel Rapor, 2018, https://www.ombudsman.gov.tr/suriyeliler/ozel_rapor.pdf.
- KAYA, Cansu, Yabancılar ve Uluslararası Koruma Hukukunda Kalıcı Bir Çözüm Olarak Yerel Entegrasyon, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2017.
- KAYGISIZ, İrfan, "Suriyeli Mültecilerin Türkiye İşgücü Piyasasına Etkileri", Friedrich-Ebert-Stiftung, Ağustos 2017, <http://www.fes-tuerkei.org/media/pdf/Dünyadan/2017/Du308nyadan%20-%20Suriyeli%20Mu308ltecilerin%20Tu308rkiye%20I307s327gu308cu308%20Piyasasina%20Etkileri%20.pdf>.
- KIBREAB, Gaim, "Citizenship Rights and Repatriation of Refugees", International Migration Review, C. 37, S. 1, 2003, s. 24-73.
- LONG, Katy, "Refugees, Repatriation and Liberal Citizenship", History of European Ideas, S. 37, 2011, s. 232-241.
- LONG, Katy, The Point of No Return: Refugees, Rights, and Repatriation, Oxford University Press, 2013 (The Point of No Return).
- LOW, Ana, "Local Integration: a Durable Solution for Refugees?", Forced Migration Review, S. 25, 2006, s. 64-65.
- MÜLTECİLER DERNEĞİ, Türkiye'deki Suriyeli Sayısı Ocak 2021, <https://multeciler.org.tr/turkiyedeki-suriyeli-sayisi/>.

- NURDOĞAN, Ali Kemal/ÖZTÜRK, Mustafa, "Geçici Koruma Statüsü İle Türki-ye'de Bulunan Suriyelilerin Vatandaşlık Hakkı", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C. 23, S. 3, 2018, s. 1163-1172.
- OXFELD, Ellen/LONG, Lynellyn D., Coming Home? Refugees, Migrants, and Those Who Stayed Behind, Ed. LONG Lynellyn D. Long/OXFELD Ellen, University of Pennsylvania Press, 2004.
- ÖZKAN, Işıl/TÜTÜNCÜBAŞI, Uğur, "Türkiye'nin Yeni Göç Politikası", Yıldırım Uler'e Armağan, Lefkoşa, Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları, Ed. ERDAL Muhammed, 2014, s. 389-430.
- ÖZTÜRK, Neva Övünç, "Geçici Korumanın Uluslararası Koruma Rejimine Uyumu Üzerine Bir İnceleme", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 66, S. 1, 2017, s. 201-264.
- SAHIN-MENCUTEK, Zeynep, "Encouraging Syrian Return: Turkey's Fragmented Approach", Forced Migration Review, S. 62, 2019, s. 28-31.
- SMIT, Anneke, The Property Rights of Refugees and Internally Displaced Persons: Beyond Restitution, Taylor & Francis Group, 2012.
- STEIN, Barry N., Durable Solutions for Developing Country Refugees, The International Migration Review, C. 20, S. 2, 1986, s. 264-282.
- SYDNEY, Chloe, "Return Decision Making by Refugees", Forced Migration Review, S. 62, 2019, s. 11-12.
- TAKAHASHI, Saul, "The UNHCR Handbook on Voluntary Repatriation: The Emphasis of Return over Protection", International Journal of Refugee Law, C. 9, S. 4, 1997, s. 593-612.
- TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Ülkemize Sığınan Suriye Vatandaşlarının Barındırıldıkları Çadırkentler Hakkında İnceleme Raporu, 2012.
- THE DCR/ECRE, Desk Research on Application of a Safe Third Country and a First Country of Asylum Concepts to Turkey, May 2016, <https://www.ecre.org/wp-content/uploads/2016/07/DCR-and-ECRE-Desk-Research-on-application-of-a-safe-third-country->

and-a-first-country-of-asylum-concepts-to-Turkey_May-2016.pdf.

TOKUZLU, Lami Bertan, "Non-refoulement principle in a changing European legal environment: With particular emphasis on Turkey, a candidate country at the external borders of the EU", Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Avrupa Topuluğu Enstitüsü, 2006.

TURKISH RED CRESCENT/WORLD FOOD PROGRAMME, Refugees In Turkey: Livelihoods Survey Findings (2019), https://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/Refugees%20in%20Turkey_Livelihoods%20Survey%20Findings_TRC_WFP_2019.pdf.

UNHCR, Meaning of Material Assistance, UNHCR Reports, No: 24, May-June 1963.

UNHCR, Report of the United Nations High Commissioner for Refugees, A/40/12, 13 September 1985, <https://www.unhcr.org/afr/excom/unhcrannual/3ae68c340/report-united-nations-high-commissioner-refugees.html>.

UNHCR, Note on International Protection, 7 September 1994, 45th session, A/AC.96/830, <https://www.unhcr.org/excom/EXCOM/3f0a935f2.pdf>.

UNHCR, Voluntary Repatriation: International Protection, 1996, <https://www.unhcr.org/3bfe68d32.pdf>.

UNHCR, Global Consultations on International Protection, Protection of Refugees in Mass Influx Situations: Overall Protection Framework, 19.02.2001, EC/GC/01/4, <https://www.unhcr.org/protection/globalconsult/3ae68f3c24/protection-refugees-mass-influx-situations-overall-protection-framework.html> (Mass Influx Situations).

UNHCR, Global Consultations on International Protection, Local Integration, 4th Meeting, EC/GC/02/6, 25 April 2002, <https://www.refworld.org/docid/3d6266e17.html> (EC/GC/02/6).

UNHCR, Global Consultations on International Protection, Strengthening and Expanding Resettlement Today: Dilemmas, Challen-

ges and Opportunities, 4th Meeting, EC/GC/02/7, 25 April 2002, <https://www.refworld.org/docid/3d62679e4.html> (EC/GC/02/7).

UNHCR, Framework for Durable Solutions for Refugees and Persons of Concern, Geneva, May 2003, <https://www.unhcr.org/partners/partners/3f1408764/framework-durable-solutions-refugees-persons-concern.html> (Durable Solutions).

UNHCR, Department of International Protection, Resettlement Handbook, Geneva, November 2004 (Resettlement Handbook 2004).

UNHCR, UNHCR Resettlement Handbook, Geneva, July 2011, <https://www.unhcr.org/46f7c0ee2.pdf> (Resettlement Handbook 2011).

UNHCR, Roundtable on Temporary Protection International Institute of Humanitarian Law, San Remo, Italy, 19–20 July 2012, <https://www.unhcr.org/506d8662c.html> (Temporary Protection).

UNHCR, High-level Meeting on Global Responsibility Sharing through Pathway for Admission of Syrian Refugees, Remarks by Filippo Grandi, 30 March 2016, <http://www.unhcr.org/admin/hcspeeches/56fb8e449/high-level-meeting-global-responsibility-sharing-pathway-admission-syrian.html>.

UNHCR, Comprehensive Protection and Solutions Strategy: Protection Thresholds and Parameters for Refugee Return to Syria, February 2018.

UNHCR, The Global Compact of Refugees: Final Draft (as at 26 June 2018), <https://www.unhcr.org/5b3295167>.

UNHCR, Türkiye: Üçüncü Ülkeye Yerleştirme, Eylül 2018, <https://www.unhcr.org/tr/wp-content/uploads/sites/14/2018/12/Resettlement-Fact-Sheet-September-2018-TR.pdf>.

UNHCR, An Introduction to International Protection, 2005, <https://www.unhcr.org/publications/legal/3ae6bd5a0/self->

study-module-1-introduction-international-protection-protecting-persons.html?query=Palestine.

- YAHYA, Maha/KASSIR, Jean/EL-HARIRI, Khalil, *Unheard Voices: What Syrian Refugees Need to Return Home*, Carnegie Endowment for International Peace, 2018.
- YILMAZ, Sibel, *Kitleysel Akın (Sığınma) Durumunda Geçici Koruma Rejimi ve Asgari Muamele Standardı*, Ankara, Seçkin Yayınları, 2016.
- YILMAZ-EREN, Esra, *Mülteci Hukukunda Geçici Koruma*, Seçkin Yayınları, 2018.
- ZELLUH, Erhan, "Geçici Koruma Altındaki Suriyelilerin İstihdam Bakımından Yasal Statüleri: Adana Örneği", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin 2018.
- ZENGİNKUZUCU, Dikran M., "Türkiye'de Geçici Koruma Rejiminin Uluslararası Ölçütler Çerçevesinde Bir Değerlendirmesi", *Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu*, S. 1, Aralık 2018, s. 37-62.
- ZIMMERMANN, Susan, "Understanding Repatriation: Refugee Perspectives on the Importance of Safety, Reintegration, and Hope", *Population, Space and Place*, S. 18, 2012, s. 45-57.